

ISSN 2518-1467 (Online),
ISSN 1991-3494 (Print)

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҰЛТТЫҚ ҒЫЛЫМ АКАДЕМИЯСЫНЫҢ
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің

Х А Б А Р Ш Ы С Ы

ВЕСТНИК

НАЦИОНАЛЬНОЙ АКАДЕМИИ
НАУК РЕСПУБЛИКИ
КАЗАХСТАН
Қазақстан Республикасының
педагогикалық университетінің
Абая

THE BULLETIN

THE NATIONAL ACADEMY OF
SCIENCES OF THE REPUBLIC OF
KAZAKHSTAN
Abai Kazakh National Pedagogical
University

PUBLISHED SINCE 1944

6 (400)

NOVEMBER – DECEMBER 2022

ALMATY, NAS RK

БАС РЕДАКТОР:

ТҮЙМЕБАЕВ Жансейіт Қансейітұлы, филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА құрметті мүшесі, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің ректоры (Алматы, Қазақстан)

БАС РЕДАКТОРДЫҢ ОРЫНБАСАРЫ:

БИЛЯЛОВ Дархан Нұрланұлы, PhD, ҚР ҰҒА құрметті мүшесі, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің ректоры (Алматы, Қазақстан), **Н = 2**

ҒАЛЫМ ХАТШЫ:

ӘБІЛҚАСЫМОВА Алма Есімбекқызы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Абай атындағы ҚазҰПУ Педагогикалық білімді дамыту орталығының директоры (Алматы, Қазақстан), **Н = 2**

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

САТЫБАЛДЫ Әзімхан Әбілқайырұлы, экономика ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Экономика институтының директоры (Алматы, Қазақстан), **Н = 5**

САПАРБАЕВ Әбдіжапар Жұманұлы, экономика ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА құрметті мүшесі, Халықаралық инновациялық технологиялар академиясының президенті (Алматы, Қазақстан), **Н = 6**

ЛУКЪЯНЕНКО Ирина Григорьевна, экономика ғылымдарының докторы, профессор, «Киево-Могилян академиясы» ұлттық университетінің кафедра меңгерушісі (Киев, Украина), **Н = 2**

ШИШОВ Сергей Евгеньевич, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, К. Разумовский атындағы Мәскеу мемлекеттік технологиялар және менеджмент университетінің кәсіптік білім берудің педагогикасы және психологиясы кафедрасының меңгерушісі (Мәскеу, Ресей), **Н = 4**

СЕМБИЕВА Ләззат Мықтыбекқызы, экономика ғылымдарының докторы, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры (Нұр-Сұлтан, Қазақстан), **Н = 3**

АБИЛЬДИНА Салтанат Қуатқызы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті педагогика кафедрасының меңгерушісі (Қарағанды, Қазақстан), **Н = 3**

БУЛАТБАЕВА Күлжанат Нурымжанқызы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының бас ғылыми қызметкері (Нұр-Сұлтан, Қазақстан), **Н = 2**

РЫЖАКОВ Михаил Викторович, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Ресей білім академиясының академигі, «Білім берудегі стандарттар және мониторинг» журналының бас редакторы (Мәскеу, Ресей), **Н = 2**

ЕСІМЖАНОВА Сайра Рафихевна, экономика ғылымдарының докторы, Халықаралық бизнес университетінің профессоры, (Алматы, Қазақстан), **Н = 3**

«Қазақстан Республикасы Ұлттық ғылым академиясының Хабаршысы».

ISSN 2518-1467 (Online),

ISSN 1991-3494 (Print).

Меншіктенуші: «Қазақстан Республикасының Ұлттық ғылым академиясы» РҚБ (Алматы қ.). Қазақстан Республикасының Ақпарат және коммуникациялар министрлігінің Ақпарат комитетінде 12.02.2018 ж. берілген

№ 16895-Ж мерзімдік басылым тіркеуіне қойылу туралы куәлік.

Тақырыптық бағыты: *әлеуметтік ғылымдар саласындағы зерттеулерге арналған.*

Мерзімділігі: жылына 6 рет.

Тиражы: 300 дана.

Редакцияның мекен-жайы: 050010, Алматы қ., Шевченко көш., 28, 219 бөл., тел.: 272-13-19

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en/>

© Қазақстан Республикасының Ұлттық ғылым академиясы, 2022
Типографияның мекен-жайы: «Аруна» ЖК, Алматы қ., Мұратбаев көш., 75.

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

ТУЙМЕБАЕВ Жансент Кансеитович, доктор филологических наук, профессор, почетный член НАН РК, ректор Казахского национального университета им. аль-Фараби (Алматы, Казахстан)

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА:

БИЛЯЛОВ Дархан Нурланович, PhD, почетный член НАН РК, ректор Казахского национального педагогического университета им. Абая (Алматы, Казахстан), **Н = 2**

УЧЕНЫЙ СЕКРЕТАРЬ:

АБЫЛКАСЫМОВА Алма Есимбековна, доктор педагогических наук, профессор, академик НАН РК, директор Центра развития педагогического образования КазНПУ им. Абая (Алматы, Казахстан), **Н = 2**

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

САТЫБАЛДИН Азимхан Абылкаирович, доктор экономических наук, профессор, академик НАН РК, директор института Экономики (Алматы, Казахстан), **Н = 5**

САПАРБАЕВ Абдижапар Джуманович, доктор экономических наук, профессор, почетный член НАН РК, президент Международной академии инновационных технологий (Алматы, Казахстан), **Н = 6**

ЛУКЪЯНЕНКО Ирина Григорьевна, доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой Национального университета «Киево-Могилянская академия» (Киев, Украина), **Н = 2**

ШИШОВ Сергей Евгеньевич, доктор педагогических наук, профессор, заведующий кафедрой педагогики и психологии профессионального образования Московского государственного университета технологий и управления имени К. Разумовского (Москва, Россия), **Н = 4**

СЕМБИЕВА Лязгат Мыктыбековна, доктор экономических наук, профессор Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева (Нур-Султан, Казахстан), **Н = 3**

АБИЛЬДИНА Салтанат Куатовна, доктор педагогических наук, профессор, заведующая кафедрой педагогики Карагандинского университета имени Е.А.Букетова (Караганда, Казахстан), **Н=3**

БУЛАТБАЕВА Кулжанат Нурымжановна, доктор педагогических наук, профессор, главный научный сотрудник Национальной академии образования имени Ы. Алтынсарина (Нур-Султан, Казахстан), **Н = 3**

РЫЖАКОВ Михаил Викторович, доктор педагогических наук, профессор, академик Российской академии образования, главный редактор журнала «Стандарты и мониторинг в образовании» (Москва, Россия), **Н=2**

ЕСИМЖАНОВА Сайра Рафихевна, доктор экономических наук, профессор Университета международного бизнеса (Алматы, Казахстан), **Н = 3**

«Вестник Национальной академии наук Республики Казахстан».

ISSN 2518-1467 (Online),

ISSN 1991-3494 (Print).

Собственник: ООО «Национальная академия наук Республики Казахстан» (г. Алматы).
Свидетельство о постановке на учет периодического печатного издания в Комитете информации Министерства информации и коммуникаций и Республики Казахстан № **16895-Ж**, выданное 12.02.2018 г.

Тематическая направленность: *посвящен исследованиям в области социальных наук.*

Периодичность: 6 раз в год.

Тираж: 300 экземпляров.

Адрес редакции: 050010, г. Алматы, ул. Шевченко, 28, ком. 219, тел. 272-13-19

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en/>

© Национальная академия наук Республики Казахстан, 2022

Адрес типографии: ИП «Аруна», г. Алматы, ул. Муратбаева, 75.

EDITOR IN CHIEF:

TUIMEBAYEV Zhansait Kanseitovich, Doctor of Philology, Professor, Honorary Member of NAS RK, Rector of Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan).

DEPUTY CHIEF DIRECTOR:

BILYALOV Darkhan Nurlanovich, Ph.D, Honorary Member of NAS RK, Rector of Abai Kazakh National Pedagogical University (Almaty, Kazakhstan), **H = 2**

SCIENTIFIC SECRETARY:

ABYLKASSYMOVA Alma Esimbekovna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Executive Secretary of NAS RK, President of the International Academy of Innovative Technology of Abai Kazakh National Pedagogical University (Almaty, Kazakhstan), **H = 2**

EDITORIAL BOARD:

SATYBALDIN Azimkhan Abilkairovich, Doctor of Economics, Professor, Academician of NAS RK, Director of the Institute of Economics (Almaty, Kazakhstan), **H = 5**

SAPARBAYEV Abdizhapar Dzhumanovich, Doctor of Economics, Professor, Honorary Member of NAS RK, President of the International Academy of Innovative Technology (Almaty, Kazakhstan) **H = 6**

LUKYANENKO Irina Grigor'evna, Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of the National University "Kyiv-Mohyla Academy" (Kiev, Ukraine) **H = 2**

SHISHOV Sergey Evgen'evich, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy and Psychology of Professional Education of the Moscow State University of Technology and Management named after K. Razumovsky (Moscow, Russia), **H = 4**

SEMBIEVA Lyazzat Maktybekova, Doctor of Economic Science, Professor of the L.N. Gumilyov Eurasian National University (Nur-Sultan, Kazakhstan), **H = 3**

ABILDINA Saltanat Kuatovna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy of Buketov Karaganda University (Karaganda, Kazakhstan), **H = 3**

BULATBAYEVA Kulzhanat Nurymzhanova, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Chief Researcher of the National Academy of Education named after Y. Altynsarın (Nur-Sultan, Kazakhstan), **H = 2**

RYZHAKOV Mikhail Viktorovich, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, academician of the Russian Academy of Education, Editor-in-chief of the journal «Standards and monitoring in education» (Moscow, Russia), **H = 2**

YESSIMZHANOVA Saira Rafikhevna, Doctor of Economics, Professor at the University of International Business (Almaty, Kazakhstan), **H = 3**.

Bulletin of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan.

ISSN 2518-1467 (Online),

ISSN 1991-3494 (Print).

Owner: RPA «National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan» (Almaty). The certificate of registration of a periodical printed publication in the Committee of information of the Ministry of Information and Communications

of the Republic of Kazakhstan **No. 16895-Ж**, issued on 12.02.2018.

Thematic focus: *it is dedicated to research in the field of social sciences.*

Periodicity: 6 times a year.

Circulation: 300 copies.

Editorial address: 28, Shevchenko str., of. 220, Almaty, 050010, tel. 272-13-19

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en/>

© National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, 2022

Address of printing house: ST «Aruna», 75, Muratbayev str, Almaty.

BULLETIN OF NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Volume 6, 37-44

<https://doi.org/10.32014/2022.2518-1467.388>

Д.О. Айтенова*, А.П. Мынбаева, Д.Н. Байгутова

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті,

Шымкент, Қазақстан.

E-mail.ru: daytenova@mail.ru

ҚАРАХАН ДӘУІРІ ӘДЕБИЕТІН ЖЕКЕ ПӘН РЕТІНДЕ ОҚЫТУ

Аннотация. Мақалада Қарахан дәуірі әдебиетін жеке пән ретінде оқыту мәселесі көтеріліп, өзіндік ерекшелігі мен Қарахан мемлекетінің өркеніеті, Орта Азия мен Қазақстан территориясын мекен еткен түркі халықтарының ғылымы мен мәдениетінің қалыптасу, өрлеу кезеңі болғаны және пән ретінде оқыту әдіснамасы туралы сөз болады. Автор жеке пән ретінде оқытудың алғышарттары, мәні мен маңыздылығына тоқталып, жеке пән ретінде оқытудың ежелгі дәуір әдебиетін зерттеу ісіне де, әдебиетті оқыту бағдарламасын тереңдетуге де, іргелі ғылыми еңбектер жазуға да ықпалы мол болатынын айтып өтеді. Сонымен қатар Қарахан дәуірі әдебиетінің ұлт мәдениетінің қайнар көзі, ұлттық код ретіндегі маңыздылығы да қарастырылады.

Түйін сөздер: Қарахан мемлекеті, Қарахан дәуірі әдебиеті, дәуірлеу кезеңдері, пән ретінде оқыту, теория, парадигма, әдіснама, оқыту аспектілері, ұлттық код.

D. Aitenova*, A. Mynbaeva, D. Baigutova

South Kazakhstan State Pedagogical University, Shymkent, Kazakhstan.

E-mail.ru: daytenova@mail.ru

TEACHING THE LITERATURE OF THE KARAKHAN ERA AS A SEPARATE DISCIPLINE

Abstract. In the article the questions of teaching the literature of Karakhan period as a separate subject and methodology of teaching are raised, where the identity and civilisation of Karakhan state are discussed with the focus on the idea that the times of its existence were the period of formation and the rise of science and culture of Turkic nations which inhabited the territory of Central Asia and Kazakhstan. The author focuses on the background, importance and necessity of teaching the literature

of that period. The author emphasizes that the study of literature as a separate subject had a great influence on both the study of ancient literature and the development of the literature teaching programmes and the writing of fundamental scientific works. The importance of the literature of the Karakhan period as a source of national culture and national code, is also discussed.

Key words: Karakhan state, literature of Karakhan and its periods, teaching as a separate subject, theory, paradigm, methodology, aspects of teaching, national code.

Д.О. Айтенова*, А.П. Мынбаева, Д.Н. Байгутова

Южно-Казахстанский государственный педагогический университет,
Шымкент, Казахстан.
E-mail.ru: daytenova@mail.ru

ПРЕПОДАВАНИЕ ЛИТЕРАТУРЫ КАРАХАНСКОЙ ЭПОХИ КАК ОТДЕЛЬНОЙ ДИСЦИПЛИНЫ

Аннотация. В статье поднимаются вопросы преподавания литературы Караханского периода как отдельной дисциплины, а также методология преподавания, рассматривающая самобытность и цивилизацию Караханского государства с упором на идею, что времена ее существования были периодом становления, подъема науки и культуры тюркских народов, населявших территорию Средней Азии и Казахстана. Автор акцентирует внимание на предпосылках, значении и важности преподавания литературы того периода, подчеркивая, что обучение как отдельного предмета имеет большое влияние как на изучение литературы древности, так и на углубление программы преподавания литературы и написание фундаментальных научных трудов. Также рассматривается значение литературы Караханского периода как источника национальной культуры, национального кода.

Ключевые слова: Караханское государство, литература эпохи Карахана и его периоды, преподавание в виде отдельной дисциплины, теория, парадигма, методология, аспекты преподавания, национальный код.

Кіріспе. «Жаңа Қазақстанды құру елді дамыту парадигмаларын өзгертуге бағытталған. Біз әр қадамымызды саралап, таңдаған жолымызбен алға сенімді қадам басамыз» деп Қазақстан Республикасының Президенті Қ. Тоқаев (Тоқаев, Жолдау, 2022). Қазақстан халқына Жолдауында атап көрсеткеніндей, ғылым және білім беру саласында да тың міндеттер мен ізденістер жүзеге асырылатыны айқын. Себебі ілгерілеу бар жерде зерттеу бар, зерттеу нәтижесінде тың бастамалар мен жұмыс бағыттары қалыптасады. Жаңа Қазақстан білім берудің ұлттық үлгісіне басымдық беруі – білім парадигмасының өзгерістерінің басты ерекшелігі. Гуманитарлық білім беруде де ескі мазмұнның орнына

жаңасы келуі, оқыту әдістері мен білімді игеру өзгерістерінің өркениет пен қоғам дамуы талаптарына қарай тың бағыттарды қамтуы – заманауи шешім. Білім беру сапасы мақсатты өзгерістер, білім беру үрдісінің субъектілік, интеллектуалдық, адамгершілік аспектілерін қамтитын сапалық белгілері мен дамушы тұлғаның рухани деңгейі және болмысының белгілі бір дәрежеде қалыптасуы тұрғысынан бағаланады. Білім сапасын арттыру тұлғаның құзырлылығы мен өнімді қызметінің, яғни оқыған материалдың мәні, маңызы, құндылықтарын талдап, зерттеп-танып, рухани болмыстың толығы мен дамуын жүзеге асыратын білім көздерінің игерілу кепілі болып табылмақ. Жаңа білім парадигмасы тұлғаның білім алу арқылы дамуын, өз білімін қажетті бағытта орынды қолдана білу яғни функционалдық сауаттылығын, сонымен бірге қоғам дамуына үлес қосатын тың идея, ізденіс, жұмыс бағыттарын ұсына білетін белсенділігі мен біліктілігін алдыңғы орынға қояды. Дамушы тұлға білімді қабылдап қана қоймай, сұрыптап, танып-зерттеп, оның жаңа қырларын қарастыруға, дамытуға үлес қосатын субъект. Ізденіс, зерттеу, даму үдерісі гуманитарлық білім беру бағытында да уақытпен үндесе ілгерілеуде. Ол ежелгі әдебиетті оқыту үдерісінен де айқын байқалады. Бұл, әсіресе, Қарахан дәуірі әдебиетін оқыту мәселелерін тың тұрғыда қарастырумен тығыз байланысты.

Материалдар мен зерттеу әдістері.

Қарахан дәуірі әдебиетін оқыту мәселесі сөз болғанда 1960 жылдарда профессор Б. Кенжебаевтың қазақ әдебиетін зерттеу мектебін қалыптастырып, әдебиет тарихын көне дәуірлерге тереңдеткенін айтпау мүмкін емес. «1967 жылы «Ертедегі әдебиет нұсқалары» деп аталатын тұңғыш хрестоматия жарияланды. Бұл еңбек қазақ әдебиетінің ең көне, ежелгі әдебиеттердің бірі екенін дәлелдеді» деп жазады М. Жолдасбеков (Кенжебаев, 1973). Міне, осылай ежелгі әдеби мұралардың зерттеліп, лекциялық курстардан бастап, жеке пән ретінде оқытылу тағдыры басталды. Бастапқыда Б. Кенжебаев қазақ халқының әдебиет тарихын кезеңдерге бөліп жүйелегенде «ежелгі әдебиет YI–XV ғасырлар арасын қамтиды» (Қыраубаева, 2013) деп көрсетсе, Н. Келімбетов: «YI–XV ғасырлар арасындағы түркі тектес ру-тайпалармен бірге жасалған ортақ әдебиеттің өзін төмендегідей хронологиялық дәуірлерге бөліп қарастырған жөн сияқты» (Келімбетов, 1991) дей келіп, төмендегідей жіктегені мәлім.

YI–IX ғасырлардағы көне түркі әдебиет ескерткіштері (Орхон жазба ескерткіштері, «Оғыз-наме», «Қорқыт ата кітабы», Әбу Насыр әл-Фарабидің еңбектері);

X–XII ғасырлардағы әдебиет (Қараханид түріктері тілінде жазылған ескерткіштер);

XIII–XIV ғасырлардағы әдебиет (Алтын Орда – Хорезм дәуірінің туындылары).

Көріп отырғанымыздай, Қарахан дәуірі әдебиеті – қазақ әдебиетінің қалыптасу тарихында маңызды орын алатын кезеңнің мұраларының бірі және бірегейі. Аталған дәуірдің жазба мұраларын ЖОО білім алушыларына

тереңдетіп меңгерту үшін оны жеке пән ретінде оқыту аса маңызды. Бұл ежелгі әдебиет тарихының зерттелу кеңістігін ұлғайтумен қатар, Қарахан мемлекеті тұсындағы тың деректер мен ақпараттарды жинақтауға, ежелгі мұралардың текстологиялық, тілдік, көркемдік ерекшеліктері мен өз кезеңіндегі мемлекеттік идея, қоғамдық қозғаушы күш ретіндегі сипатын танып-білуге, іргелі ғылыми еңбектер жазуға мүмкіндіктер көзі болар еді.

Қарахан мемлекеті тұсында Қазақстан территориясын мекен еткен түркі тайпалары мен тайпалық бірлестіктер өмірінде ірі өзгерістер болғаны ақиқат. Ұлы Жібек жолын бақылауда ұстаған түрік тайпалары мемлекеттің өсіп-өркендеуіне мүдделі болды. Мемлекеттің іргетасын нығайтуға күш салған Қарахан мемлекетінің негізін қалаушылар түркі тілін орда тіліне айналдырып, шаруашылықты нығайтумен қатар, ғылым мен мәдениетті дамыту ісіне де кеңінен жол ашты. Осының нәтижесінде:

Тарихта географиялық орны, ел басқарған ордалары мен билік тілі бар Қарахан мемлекеті қалыптасты;

Сауда, қолөнер, ғылым мен сәулет өнерінің ғажайып туындылары бар мәдениет ошақтарына айналған ірі орталықтар пайда болды;

Түркі тіліндегі ғылыми және көркем әдебиеттің яғни Қарахан дәуірінің Еуропаға дейін таралған, мемлекеттік деңгейдегі танымал жазба туындылары дүниеге келді. Бұл – Орта Азия мен Қазақстан территориясындағы түркі мәдениетінің Қайта Өрлеу дәуірі деп қарастыруға болатын кезеңі.

Қарахан дәуірі әдебиетін жеке пән ретінде оқытудың тарихи алғышарттары: біріншіден, Ұлы Дала тарихындағы түркі тілді ру-тайпалардың ұлттық мәдениетін танытатын мемлекеттік сипаты болса, екіншіден, әлемдік деңгейде зерттеліп, адамзат өркениетінің жауһарына айналған түркі классикалық әдебиет үлгілері екендігінде, үшіншіден, жаһандану дәуірінде түркі тілдес мемлекеттер қорындағы материалдарды зерттеп, тарихи ру-тайпалар, тұлғалар туралы мәліметтерді нақтылаудың, дәстүрлі түркі әдебиетінің қайнар көзі болып табылатын туынды нұсқаларын тың ғылыми деректермен толықтырудың зор мүмкіндігі. Қарахан дәуірі әдебиетін жеке пән ретінде оқыту мәселесі пісіп-жетілген: теориялық-методологиялық негіздері және ғылыми-әдістемелік зерттеу нысандары нақты, хроникалық кезеңдері айқын, гуманитарлық білім беру саласының, жүйелі түрде іштей жіктелген ежелгі әдебиеттің бір бағыты болып табылады. Өз алдына дербес ғылым ретінде қарастыруға болатын зерттейтін нысаны, мазмұны, зерттеу әдістері мен тәсілдері бар. Оқыту әдістемесі педагогика ғылымдарының қалыптасқан ғылыми-теориялық, дидактикалық жүйесі мен жалпы білім берудің когнитивті-ақпараттық, жеке тұлғаға бағытталған, мәдениеттанымдық, құзыреттілік парадигмаларының үдесінен шығады.

Оқытудың әдіснамалық ғылыми деңгейі жүйелі педагогикалық және синергетикалық қадамдарды қамтиды. Төмендегі кестеде Қарахан дәуірі әдебиетін оқытудың ең өзекті, жан-жақты әдіснамалық қадамдары жинақталып ұсынылды.

Оқыту мақсаттары мен әдіснамалық қадамдар айқындалған педагогикалық

процесте негізгі компоненттер: оқыту, тәрбие беру, дамыту, ғылыми жұмыс бағыттары білім мазмұны, материалдық-техникалық базамен бірге оқытушы мен білім алушының ғылымды дамыту ісіне қосар ізденісі және функционалдық сауаттылығы белсенді және қарқынды түрде іске қосылады. Бұл – білім сапасымен нәтижесінің оң болуына ықпал етеді, субъект тұлғаның әлемге, қоғамға, тарихқа, ғылымға, өзіне деген практикалық қатынасын қалыптастырып, дамытады.

Нәтижелер мен талқылаулар.

Қарахан дәуірі әдебиетін оқыту тұжырымдамасын жасауда мән берілетін ең маңызды құрамдас бөлігі – әдеби кезең тарихын қазақстандық және әлемдік мәдениетпен тығыз байланыста зерттеуді талап ететін мәдени идея. Сондықтан оқу бағдарламасы мазмұнын сол кезеңдегі түркі халықтарының әдеби мұралары, тіл мәдениеті (нормативті, коммуникативті, этикалық) аспектілері мен тарихи-танымдық үйлестік пен ерекшелігі тұрғысынан салыстыру, пәнаралық байланыстар толықтыра түссе, оқыту теориясы мен практикасы тарихи принципке негізделіп, дәуір әдебиетінің философиялық, мәдени-танымдық және әдеби тағылымдық аспектілері ашыла түсер еді. Қарахан дәуірі әдебиетін жеке пән ретінде оқыту «Мәдени мұра» бағдарламасынан бастау алған мәдени мұраны рухани жаңғыру деңгейінде ұлт игілігіне ұсыну жолындағы ірі бастама тынын анық. Яғни білім алушының жеке даму ерекшеліктері ескеріліп, мәдениет құндылықтары мен классикалық тұжырымдарды заманауи көзқарастар тұрғысынан сұрыптай білетін, мобильді және тың пікір мен шешім айта білетін құзыретті тұлғаны даярлау үшін білім берудің практикалық бағыты жүзеге асырылмақ.

Оқытудың іргелі арнасы – ұлттық мұра. Ұлттық мұра негізі – әр кезеңнің өзегі болып табылатын ұлттық код мәселесіне тіреледі. Ол өз заманындағы түркі мемлекетінің тілі мен әдебиетін зерттеп-жинақтаған лингвист-энциклопедист ғалымы Махмұд Қашғаридың, мемлекетті басқару ісінің ғана емес, ел басқаратын көшбасшы тұлғаның іскерлік ұстанымдарын, ақыл-парасатын, мәдениетін ашып көрсететін философиялық-психологиялық еңбек авторы Жүсіп Баласағұнидің, Қарахан мемлекеті түркілері арасында мәшһүр болған Ахмет Иүгінекидің тіршілікті жалғастыратын жасампаз күш – адамның ғылым мен өнер арқылы қоғамды өркендетуі, мінез-құлық нормалары туралы жазылған (бүгінгі «менеджмент» ұғымымен астасатын) философиялық-этикалық еңбегі, шығыс даналығы мен батыс прагматтық ұстанымдарының ерекшелігін айқын танытатын, дүниетанымдық құндылықтардың ғасырларға кетер ілімінің негізін қалаған Ахмет Ясауи мен шәкірті Сүлеймен Бақырғанидің шығармалары арқылы баянды болды. Тұтас бір дәуірдің жүгін көтерген туындылар жеке бір пәннің оқытылу динамикасына да негіз болатыны шындық. Яғни ұлттық мәдениетіміздің қайнар көзі болып табылатын Қарахан дәуірі әдебиетін жеке пән ретінде оқыту – ұлттық кодымызды мәңгілік студия кепілі. В.И. Дальдің сөздігінде «код» сөзі «құпия жазу (шифр), жұмбақ, құпия» ұғымдарымен астастырылады. Шындығында, Қарахан дәуірі әдебиеті осының бәрін қамтиды: ол – ғасырлар мұрасы мен құпиясы, мәдени қазына,

түркі халықтарының генетикалық жады мен парасаттылық жұмбағы. Жоғарыда аталған шығармалардың қазақ халқының генетикалық жадындағы мәдени, тарихи ақпараттық коды ретіндегі көрінісіне мысал, біріншіден, М. Қашғаридың сөздігінде жинақталып берілген, (бүгінгі күнге дейін бояуын жоғалтпаған) түркі сөздерінде жатса, екіншіден, Ж. Баласағұнидің күні бүгінге дейін жеткен қанатты сөздер топтамасынан байқаймыз. А. Егеубаев қанатты сөздердің жету, түрлену үдерісін алты түрге (халық санасына сіңіп жеткен толғамдар; түпнұсқадағы бәз күйінде жеткен өсиет сөздер; жаңа үлгідегі ой-толғамдар; тұрмыс, этика шарттарына сіңген ұлағат сөздер; заңдылыққа айналған рәсімдер; халық даналығына ұласқан парасатты толғаныстар) жіктеп көрсете келе, «Қазіргі қазақ әдебиетінің алуан қырлы жанрлық нышандарының бірқатар алғашқы белгілерін де осындай ежелгі дәуірдің құнарлы көркем дүниелерінен көреміз» деп түйіндейді (Егеубаева А. 2013).

Қарахан әдебиетінің материалдары жеке пән курсының көлемін қамти алады. Қарахан дәуірі әдебиетін қазақ халқының фольклоры, жыр-дастандары, заманауи қазақ әдебиеті классиктері шығармаларымен салыстыра отырып оқытатын болсақ, ғылым саласында тың жаңалықтар ашылары сөзсіз. Ш.Т. Қожакеева «Взаимосвязанное изучение тюркских литератур» атты мақаласында осы тақырыпта элективті курсты оқыту мақсатына тоқталып, түркі әдебиетін оқыту құрылымы мен мазмұны туралы: «Целями освоения дисциплины являются усвоение теоретических аспектов сравнительно-сопоставительного изучения литератур; выявление основных предпосылок взаимовлияния тюркских литератур; определение общего и отличительного в классических тюркских литературах; изучение всемирно известных авторов и произведений определенного периода. Структура и содержание курса предполагают рассмотрение следующих периодов развития тюркской литературы:

1. Фольклор тюркоязычных народов.
2. Древнетюркская литература.
3. Раннеклассическая письменная литература тюркских народов.
4. Классическая тюркская литература.
5. Современная тюркская литература.

С целью формирования у студентов общих представлений об исторических этапах развития литературы тюркских народов, необходимо на лекциях использовать материал по истории литературы тюркоязычных народов и уделить внимание историко-сравнительному изучению литератур» деп тоқталып өтеді (Қожакеева, <https://cyberleninka.ru/article/n>). Біз көтеріп отырған мәселе де осы ойтұжырыммен үндес. Салыстыра оқытудың ұтымды тұсы әдеби, мәдени, генетикалық және типологиялық байланыстар жігін ашып тануға мүмкіндік беруінде.

Қорытынды.

Ұлт әдебиетінің қайнар көзіне оралу – зерттеу мен ғылыми жаңалықтар динамикасын арттыратын өріс. Ежелгі әдебиеттің бір арнасы болып табылатын Қарахан дәуірі жазба ескерткіштері мен ондағы қамтылған тақырыптың көлемі зерттеу жұмыстары негізінде ұлғайып, сол дәуірдегі туындылардың түркі

халықтарының мемлекеттік деңгейдегі мазмұнымен, әлеуметтік-қоғамдық ұстанымдарымен, тарихи-философиялық құндылықтарымен тұтастықта жүйеленіп, даралана түседі. Э.Р. Тенишев: «Ұйғыр әдеби тілінен кейін XI-XII ғасырларда қарахандар мемлекетінің аумағында басқа тарихи жағдайларда өзінің әдеби тілі қалыптасты» дей келе, шекарасы мен үздік туындылар жеткенін айтып өтеді (Тенишев, 1979). А. Егеубаев Ж. Баласағұни «бұғрахан тілі», М. Қашғари «хақан тілі» деп атаған әдеби тілде жазылған еңбектердің рухани-мәдени дамуға ықпал еткен төрт себебіне тоқталады. «Біріншіден, ең бастысы, мұсылман мәдениетінің тегеурінді рухы қоғамдық-әлеуметтік тіршілікті тастүйін бір арнаға бағыттады. Мұсылман дінінің шарттары, мұсылманшылық идеясы жеке адамдардан басталып, елдік, мемлекеттік дәрежеде құлаш жайды. Ықпалы күшейді. Саяси-әлеуметтік танымға айналды. Екіншіден, араб-парсы әдебиетінің, Орталық Азия әдебиетінің даму жолы, ғылым мен мәдениеттің, философиялық ойдың даму үрдісі өзінің межелі бір биігіне көтерілді. Бұған дейінгі араб әдебиетіндегі эстетикалық сынның, талдаудың, поэтиканы сараптай зерделеудің теориялық тарамдары Орта Азия, түрк сахарасындағы зайырлы қауымға жақсы мәлім болатын. Үшіншіден, нақ сол төрт-бес ғасыр шегінде түрк империясының дәуірлеу тұсына сай келді. ...Қарахандар тұсындағы рухани-мәдени дәуірлеу, арада өткен алауыздықтан батыс, шығыс түркілерінің қағанаттары деп қақ айырылғандығына қарамастан алдыңғы дәуірлі дамудың жалғасы еді. Нақ осы қарахандар дәуіріндегі, одан кейінгі шағатай әдеби тілді әдебиеттің кемеліне жету кезеңі, сол арадағы оғыз-қыпшақ руларының әдеби-мәдени үрдісі қазақ әдебиетінің бертінгі, кейінгі орта ғасырдағы жаңғыру, қайта өрлеу дәуірінің алғышарттары сынды. Төртіншіден, «Құтадғу білік» дастанынан, «Диуани-лұғат-ит-түрк» атты сегіз кітапты энциклопедиялық сөздіктен, Құран тәспірінен, «Ақиқат сыйынан» байқалып тұрғандай рухан-мәдени даму тынысы, ғылым мен әдебиет, ілім мемлекеттік, елдік дәрежеге көтерілді. Мағына байытты» деп түйіндеп, қарахандықтар әдебиетінің мәні мен маңызын, түркі әлеміндегі құбылыс болғанына тоқталады (Егеубаева, 2013). Бұл пікір түркілердің мәдени-рухани дамуы, түркі мәдениеті, тілі, діні, ойлау қабілеті, әдебиеті мен фольклоры, тұрмыс-тіршілігі, салт-дәстүрінің дамуының көрінісі болып табылатын Қарахан дәуірі әдебиетін тереңдетіп, жеке пән ретінде оқытудың маңыздылығын айқындай түседі. Әдебиетті оқыту – ұғымдар мен түсініктердің жаңаруына, тақырыптар мен мазмұнның жаңарып отыруы мен пәнді оқыту ізденістерінің дамуына ықпал ететін шығармашылық үрдіс. Бұл жаңа фактілерді, оқиғаларды, тың ұсыныстарды, әдістемелік жаңалықтарды ғылыми жолмен енгізуді талап етеді. Қарахан дәуірі әдебиетін жеке пән ретінде оқыту да осы бағытта өз кезегін, батыл шешім мен іскер қадамдарды күтіп тұрған құбылыс болмақ. Оқыту барысында біз түркі рухымен, мәдениеті және жоғары деңгейдегі саналы парасаттылығын жете танып, жалпы адамзат өркениетінің алтын қазығы болған Шығыс даналығының жаһандану дәуірінде салтанат құратынына көз жеткізетін боламыз. Демек, Қарахан әдебиетін жеке пән ретінде оқыту – Жаңарған Қазақстанның ғылымын дамытудың жаңа сөкпағын қалап, ғылым тыңына түрен салу.

Information about the authors:

Aitenova Dinara Orazbaevna – PHD student of the South Kazakhstan State Pedagogical University, 13, Baitursynov Street, Shymkent city, Kazakhstan, E-mail: daytenova@mail.ru <https://orcid.org/0000-0001-5765-3625>;

Mynbaeva Akbilek Pazylkhanovna – South Kazakhstan State Pedagogical University PhD doctor Shymkent, A. Baitursynov STR. No. 13, E-mail: mutlu_8484@mail.ru <https://orcid.org/0000-0002-2204-8545>;

Baigutova Dinara – Candidate of Philological Sciences, South Kazakhstan State Pedagogical University, 13, Baitursynov Street, Shymkent city, Kazakhstan, baigutova.dinara@okmpu.kz <https://orcid.org/0000-0002-9079-6916>.

ӘДЕБИЕТТЕР:

Егеубаев А. Ежелгі дәуірдегі қазақ әдебиетінің көркемдік жүйесі (X-XII ғасырлар: көркемдік-эстетикалық ізденістер мен түрленулер). Классикалық зерттеулер. 17-том. Алматы, «Әдебиет Әлемі», 2013. – 378б.

Келімбетов Н. Ежелгі дәуір әдебиеті. – Алматы: «Ана тілі». 1991. – 264б.

Кенжебаев Б. Қазақ әдебиеті тарихының мәселелері. Алматы, 1973 –170б

Қожақеева Ш.Т. Взаимосвязанное изучение тюркских литератур, науч. ст., журн. «Литературная педагогика: становление и перспективы», (научная электронная библиотека) <https://cyberleninka.ru/article/n/vzaimosvyazannoe-izuchenie-tyurkskih-literatur>.

Қыраубаева А.. Ежелгі әдебиет. Оқу құралы, 2-басылым. – Астана, 2013. – 374б.

Тенишев Э.Р. Языки древне – и среднетюркских письменных памятников в функциональном аспекте//Вопросы языкознания. – АН СССР, Изд. Наука, 1979,2 – С84.

Тоқаев Қ. Жаңа Қазақстан: жаңару мен жаңғыру жолы. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы – Алматы, akorda.kz, 16.03.2022.

REFERENCES:

Egeubayev A. The artistic system of Kazakh literature in ancient times (X-XII centuries: artistic and aesthetic searches and transformations). Klassikalyk zertteuler [Classical researches]. Volume 17. Almaty, “World of literature” publishing house, 2013. page 378 (in Kazakh)

Kelimbetov N. Literature of antiquity. Almaty, “Ana tili” publishing house, 1991. page 264 (in Kazakh)

Kenzhebeyev B. On the topic of the history of Kazakh literature. Almaty, 1973. page 170 (in Kazakh)

Kozhakeeva Sh. T. A comprehensive study of the Turkic literature. Literaturnaya pedagogika: stanovlenie I perspektivy [Literary pedagogic: foundation and prospects]. Electronic Library link: <https://cyberleninka.ru/article/n/vzaimosvyazannoe-izuchenie-tyurkskih-literatur> (in Russian, accesses 20.12.2022)

Kyraubayeva A. Ancient literature. Training manual, 2nd edition. Astana, 2013. page 374 (in Kazakh)

Tenishev E. R. Languages of ancient and Middle Eastern monuments in the functional aspect. Voprosy yazikoznaniya [Problems of Linguistics]. USSR Science Academy, “Nauka” publishing house, 1979. issue 2. page 84 (in Russian)

Tokayev K. New Kazakhstan: the path of renewal and modernization. Address of the head of State Kassym-Jomart Tokayev to the people of Kazakhstan. Almaty, 16.03.2022. Link: <https://www.akorda.kz/en/state-of-the-nation-address-by-president-of-the-republic-of-kazakhstan-kassym-jomart-tokayev-17293>

BULLETIN OF NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Volume 6, 45-60

<https://doi.org/10.32014/2022.2518-1467.389>

УДК 811

А.М. Елубай

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан.

E-mail: smailova_ase@mail.ru

КОНЦЕПТУАЛДЫ ОҚЫТУ МЕН ТӘРБИЕ: ҚАЗАҚ ЖӘНЕ ТҮРІК ТІЛДЕРІНДЕГІ ӘЙЕЛГЕ ҚАТЫСТЫ МАҚАЛ-МӘТЕЛДЕР

Аннотация. Мақал-мәтелдер – бұл тілдің ұлттық рухты, ұлттық ерекшелікті, ұлттық семантиканың ерекшеліктерін айқын байқауға болатын бөлігі. Онда халықтың бейнелі ойлауы, тіл поэзиясы бекітілген. Мақал-мәтелдер – бұл тілдің визиттік картасы деп айта аламыз. Халықтың бүкіл тарихы, оның тілінің өмір сүру формалары мен шарттары, сондай-ақ геосаяси факторлар: елдің географиялық жағдайы, қоғамдық-саяси, діни құрылымы және тағы басқалары мақал-мәтелдердің мазмұнында өз ізін қалдырады. Мұндай факторлардың болуы көбінесе мақал-мәтелдерге ұлттық дәм береді, ол басқа тілдердегі мақал-мәтелдермен салыстырғанда ерекше байқалады. Ал әйел тақырыбына қатысты мақал-мәтелдердегі концептілердің көптеп көрініс табуын байқаймыз. Білім беру мен тәрбие қатар жүретіндіктен, жер бетіндегі тірліктің бастауы, адам баласын дүниеге әкеліп, ақ сүтін беріп аялап, өсіп өнуінде, қоғам бөлшегі болып қалыптасуында ерекше орын алатын әйел ананы сыйлап, қадірін білуге баулу аса маңызды.

Әйел адамға қатысты семантикалық компоненттері бар қазақ және түрік тіліндегі мақал-мәтелдерді салыстыру, олардың беретін мағынасы мен концептілерін ашу арқылы түбі бір түркі тілдерінің туыстығына тағы да куә боламыз. Сонымен қатар, айырмашылықтары барын да көреміз. Бұл зерттеу арқылы білімгерлердің тілдік аясын кеңейтіп, концепт туралы ұғымды арттырамыз, тереңірек түсінеміз. Себебі, заманауи білім беру мазмұнында тілдің қандай да болмасын құбылыстарын басқа тілдермен салыстыра оқытудың аса жоғары тиімділігі дәлелденген.

Түйін сөздер: концепт, мақал-мәтел, қазақ тілі, түрік тілі.

А.М. Елубай

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева,
Астана, Казахстан.

E-mail: smailova_ase@mail.ru

КОНЦЕПТУАЛЬНОЕ ОБУЧЕНИЕ И ВОСПИТАНИЕ: ПОСЛОВИЦЫ И ПОГОВОРКИ О ЖЕНЩИНЕ НА КАЗАХСКОМ И ТУРЕЦКОМ ЯЗЫКАХ

Аннотация. Пословицы – это часть языка, наглядно демонстрирующая национальный дух, национальную идентичность, особенности национальной семантики. В нем закреплено образное мышление народа, поэзия языка. Можно сказать, что пословицы – это визитная карточка языка. Вся история народа, формы и условия существования его языка, а также геополитические факторы: географическое положение страны, общественно-политическое, религиозное устройство и другие накладывают свой отпечаток на содержание пословиц и поговорок. Наличие таких факторов часто придает пословицам национальный колорит, что особенно заметно по сравнению с пословицами на других языках. В пословицах и поговорках, касающихся женской темы, мы видим множество понятий. И очень важно прививать в обучающихся чувство уважения и проявления почтения к женщине-матери, которая считается основой начала жизни на Земле, которая производит на свет потомство и играет ключевую роль в его дальнейшем развитии и становлении как части общества.

Сопоставляя пословицы и поговорки на казахском и турецком языках с семантическим компонентом «женщина», раскрывая их смысл и концепты, мы вновь свидетельствуем о родстве тюркских языков. Кроме того, мы видим и различия. Этим исследованием мы расширяем языковую сферу обучающихся, расширяем понятие концепта, глубже его понимаем, так как в современном контексте образования доказана высокая эффективность сравнительного обучения языковых феноменов.

Ключевые слова: концепт, пословица, казахский язык, турецкий язык.

A.M. Elubay

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

E-mail: smailova_ase@mail.ru

CONCEPTUAL EDUCATION AND UPBRINGING: PROVERBS AND SAYINGS ABOUT A WOMAN IN KAZAKH AND TURKISH

Abstract. Proverbs are a part of the language that clearly demonstrates the national spirit, national identity, and features of national semantics. It enshrines

the imaginative thinking of the people, the poetry of the language. We can say that proverbs are the calling card of the language. The entire history of the people, the forms and conditions of existence of its language, as well as geopolitical factors: the geographical location of the country, socio-political and religious structure, etc., leave their mark on the content of proverbs and sayings. The presence of such factors often gives proverbs a national flavor, which is especially noticeable in comparison with proverbs in other languages. In proverbs and sayings concerning the female theme, we see a lot of concepts. And it is very important to instill in learners a sense of respect and reverence for a mother woman, who is considered the basis for the beginning of life on earth, which gives birth to offspring and plays a key role in its further development and formation as a part of society.

In proverbs and sayings concerning the female theme, we see a lot of concepts. Comparing proverbs and sayings in Kazakh and Turkish, revealing their meaning and concepts, we again testify to the kinship of the Turkic languages. In addition, we see differences. With this research, we expand the linguistic sphere of the learners, expand the concept of the concept, and understand it more deeply. Since in the modern context of education, the high efficiency of comparative learning of language phenomena has been proven.

Key words: concept, proverb, Kazakh language, Turkish language.

Кіріспе. Әдетте, педагогикадағы түсіну процесі сыры ашылмаған зат ретінде қарастырылады, оның кіреберісінде әртүрлі кедергілер орналасқан – мотивация, танымдық қызығушылық, назар және т. б., алынған жаңа білім, әдіс және т. б. түрінде қарастырылады.

Түсіну процесінің механизмін түсінбес бұрын, концептіні түсіну керек. Концептіні және онымен байланысты процестерді қолдану стандартты емес оқыту әдістерін қолдануды негіздейді, олардың белгілі бір ғылым тұрғысынан әлем құбылыстарын қабылдау концептісін құру қажеттілігін дәлелдеуге тырысамыз. Нақты өмір құбылыстарын қабылдау және түсіндіру барысында концепті жатады.

Концепт ақпаратты сақтау мен оны көбейтуді қамтамасыз ететін сананың құрамдас бөлігі ретінде есте сақтау және модельдеу құралы. Концептіні түсінудегі маңызды сәт – бұл «ешқандай концепт сөйлеуде толық көрсетілмейді» деген тезис, өйткені:

Концепт – бұл жеке білімнің нәтижесі, ал жеке тұлға оны білдіру үшін күрделі құралдарды қажет етеді;

Концептінің қатаң құрылымы жоқ, ол көлемді, сондықтан оны толығымен камту мүмкін емес;

Концептіні білдірудің барлық тілдік құралдарын толықтай бекіту мүмкін емес.

Концептінің маңызды өлшемдері – бейнелілік, түсініктілік және құндылық.

Концептінің бейнелі жағы – бұл көрнекі, есту, сезіну, дәм, иіс сезу арқылы қабылданатын заттар, құбылыстар, оқиғалар біздің жадымызда көрініс табады,

бұл практикалық білімнің тиісті белгілері. Концептінің түсініктілік жағы – бұл концептіні тілдік бекіту, оның белгіленуі, сипаттамасы, атрибуттық құрылымы, анықтамасы, осы концептінің салыстырмалы сипаттамалары, олар ешқашан оқшауланбаған белгілі бір тұжырымдамаларға қатысты, олардың ең маңызды сапасы – бұл біздің тәжірибеміздің жүйесіне голографиялық көпөлшемді ену.

Концептінің құндылық жағы – бұл психикалық білімнің жеке тұлға үшін де, ұжым үшін де маңыздылығы. Концептінің құндылық жағы концептіні анықтау үшін шешуші болып табылады. Құндылықтар аспектісінде қарастырылған концептілердің жиынтығы әлемнің құндылық бейнесін құрайды.

Оқыту үдерісінде мақал-мәтелдердегі концептіні ашу арқылы, мақал-мәтел астарында айтылатын ұлттық, мәдени кодты аңғаруға болады.

Материалдар мен негізгі әдістер. Қазақ тіл білімінде де концепт теориясын қамтыған көптеген зерттеулер бар. Атап айтсақ, Н. Уәли, Ж. Манкеева, Қ. Жаманбаева, Г. Смағұлова, А. Ислам, Н. Аитова, Г. Мұратова, Ж. Жампейісова, Б. Тілеубердиев, Э. Оразалиева, т.б. ғалымдардың еңбектерінде концепт мәселесі көп тұрғыдан қаралған болатын. Б. Тілеубердиев концепт сөздердің мәні мен мағынасын түсіну жеке адамнан бастау алатындығын, сонымен қатар қоғамдық таптар мен тұтас бір ұлттың ой-өрісі, дүниетанымы туралы ақпарат беретіндігін баса көрсетеді (Тілеубердиев, 2007).

Ғалым А. Ислам концептілерді талдау кезінде бұны былай тізбектейді: сөздікте берілген анықтамасы; концептің мағынасы, оның әр түрлі философиялық және діни жүйелердегі алатын орны; концептінің адамның күнделікті санасындағы түсінігі; концептінің белгілері; белгілі бір концептіге байланысты образдардың пайда болуы (Ислам, 2004: 28). В.А. Маслова, Ю.С. Степанов, В.И. Карасик және басқа лингвистердің еңбектерінде концепт және мәдени ұғымдарды қарастыруға арналған жеке мәселелер көтерілді. В.И. Карасик: «Лингвокультурный концепт представляет собой квант переживаемого опыта и моделируется как трехмерное образование, в составе которого можно выделить понятийные, образные и ценностные характеристики» (Карасик, 2001).

Орыс ғалымы В.А. Маслова: «Концепт окружен эмоциональным, экспрессивным, оценочным ореолом; это тот, «пучок» представлений, понятий, знаний, ассоциаций, переживаний, который сопровождает слово и выражаемое им понятие. Концепты – предмет эмоций, симпатий и антипатий, а иногда и столкновений различных мнений». Ғалым әрі қарай: «Егер концепт объектінің танылған маңызды белгілерінің жиынтығы болса, онда концепт-психикалық, ұлттық-нақты білім, оның мазмұны тілдік құралдардың (лексикалық, фразеологиялық, паремиологиялық және т.б.) бүкіл жиынтығы болып табылады» деп, ұғым мен концептіні ажыратады» (Маслова, 2004: 26-28).

Ю.С. Степанов: «Концепт – бұл адам санасындағы мәдениеттің шоғыры, көрінісі секілді; адамның психикалық әлемінде мәдениет көрініс табады әрі болатын нәрсе. Екінші жағынан, концепт – бұл адам – қарапайым, қарапайым адам, «мәдени құндылықтарды жасаушы» емес – өзі мәдениетке енеді, ал кейбір жағдайларда оған әсер етеді (Степанов, 1997: 40).

А.М. Калюта «Русские и турецкие фразеологизмы с зоонимическим компонентом» деген зерттеуін жазып, орыс және түрік тілдеріндегі зооним аттары бар мақал-мәтелдерді зерттеп, ғылыми еңбегін жазған. Қорыта келе, «Орыс және түрік тілдеріндегі берер ойы алыстау бейнелер қисынды түрде салыстырылады, дегенмен кейбір жағдайларда аудармашы түпнұсқа мәтіні мен ұлт рухына сәйкес келетін басқа аналогты іздеуге мәжбүр болады» деген ойын айтады. Түрік және орыс тілдері шығуы негізі бөлек, діні, мәдениеті, салт-дәстүрі бөлек, танымы мен ұстанымы да бөлек екі ел. Сондықтан да, ұқсас келмейтін тұстары көп болып жатады. Ал қазақ мен түрік тілдеріне қатысты олай дей алмаймыз (Калюта, 2008). Білім беру жүйесінің басты міндетінің бірі – оқытуда жаңа технологияларды қолдану, білім беруде жаңа ақпараттарды қолдану, ұлттық құндылықтарды басшылыққа ала отырып, табысты, білімді тұлғаны қалыптастыруға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау қажет

Қазіргі таңдағы білім мазмұнын жаңаша бағытта өзгертудегі мақсат – білім алушылардың алған білімін өмірде қолдана ала білуі. Жас ұрпақтың бойында ұлттық-тарихи сананы қалыптастырудың негізгі жолы, ол тарихи білім болып табылады. Тарихи білім ол аңыздарда, ертегілерді, жырларда, дастандарда, мақал-мәтелдерде сақталады. Концепт ұғымын ұрпаққа меңгерту арқылы тарихи білімді дамытамыз.

Нәтижелер. Сонымен концепт дегеніміз – санада сақталатын, белгілі бір ұлттың ұрпақтан-ұрпаққа берілетін мағыналы шындық болмысын, ұлттың мәдени құндылықтарын, сан ғасырлық ой-өрісін білдіретін құрылым.

Жаңартылған білім беру мазмұны жағдайында білім алушыларға концептуалды білім беру олардың тарихи санасын қалыптастырып, олардың кез-келген тақырыпта тарихи ойлауына ықпал етеді. Әрине, оқушылардың тарихи ойлау дағдыларын бірден қалыптастыру оңай емес. Ол үшін ең алдымен мұғалімнің теориялық білімі, оны практикада ұштастыра алатындай дағдысы болу керек. Біз қарастырып отырған мақал-мәтелдердегі әйел тақырыбына қатысты концептілердің құндылық жағы, оны оқыту үдерісінде қолдану арқылы оның астарындағы ұлттық код пен мәдениетті ашу. Себебі, мақал-мәтелдер – әрбір ұлттың ой-санасының қорытынды түйіні, өмірде түйген-білгендерінің, түрлі тәжірибелерден жинақталған философиялық ойларының көркем көрінісі, фразеологиялық оралымдардың өңделіп, бір қалыпқа реттелген күйде, тұрақталып, қалыптасқан түрлері. Мақал-мәтелдер халықтың ауызша энциклопедиясы ғана саналмай, ол ұстаздық, тәлімгерлік рөл де атқарады, адам бойындағы барлық жақсылықты асқақтатып, жамандықты жерлеп, бала тәрбиесінде ерекше орын алатын халық даналығы. Мақал-мәтелдер – ғасырлар бірі-бірінің жалғасын тапса да, сол күйі өзгеріссіз қалған, ата-бабаларымыздың біздерге қалдырған өсиеті. Ауыз әдебиетінің көркем әрі парасатқа толы баға жетпес мұрасы.

Біз мақал-мәтелдерді зерттеудің құрылымдық, семантикалық және соған байланысты аударма аспектісі туралы айтуымыз керек. Біз тек қазақ-түрік

мақал-мәтелдерінің сәйкестігін зерттегенімізді ерекше атап өтеміз. Яғни, бастапқы материал қазақ тілінде болды, біз оның семантикалық аналогын түрік дереккөздерінен іздедік. Алайда, кей мақалдардың түрік тіліндегі бастапқы материалға алынған кезде кері мағынаның мысалдары қызығушылық тудырады, ал оның аналогы қазақ тілінен ізделеді. Мақал-мәтелдерді іздеу барысында көптеген мақал-мәтелдермен таныс болдық. Қазақ және түрік тілдерінде қатар кездесетін мақалдарды да кездестірдік.

Қазақ және түрік тілдеріндегі мақал-мәтелдерді тақырыптық топтастыру бойынша «еңбек және кәсіп», «өнер және білім», «әулет және қоғам», «тұрмыс және салт», «адамгершілік және кішіпейілділік» деген топтарға бөліп қарастыруға болады. Екі тілдегі мақал-мәтелдерді тақырыптық топтарға бөле отырып, оларды тура және ауыспалы мағынада қоланылатын мақал-мәтелдер деп екіге бөлініп қарастырылды. Негізінен, түркі халықтарына тән кәсіп – ауылшаруашылығы болғандықтан қазақ және түрік халықтарына ортақ еңбек және кәсіпке байланысты мақал-мәтелдер екі тілде көп кездеседі. Мысалы: түрік тіліндегі «Arpa, buğday aş oldu, altın gümüş taş oldu» (Arpa körpe aş imiş, altın gümüş taş imiş), «Açlık ne yedirtmez, tokluk ne dedirtmez», «Akılsız başın cezasını (zahmetini) ayaklar çeker», «Akraba ile ye iç (varış geliş et), alışveriş etme», «Kişinin aynası işidir», «Damlaya damlaya göl olur» және т.б. сияқты мақалдардың қазақ тілінде де «Арпа-бидай ас екен, алтын-күміс тас екен», «Саудада достық жоқ», «Сауда достыққа қарамас», «Ақымақ бас екі аяққа дамыл бермейді», «Басында миы жоқтың аяғына тыным жоқ», «Кісінің айнасы – еңбегі», «Аш не жемейді, тоқ не демейді», «Көп түкірсе көл болар» сияқты нұсқалары бар. Сонымен қатар қазақ және түрік тілдерінде мағыналары бірдей, бірақ мақалдардың құрамындағы кейбір сөздердің ауысып келуімен жасалған мақалдар да кездеседі. Мысалы: түрікше: «Arpa eken, arpa biçer» (Arpa екен, арпа орап) – қазақша: «Не ексең соны орасың», түрікше: «Para paraу çeker» – қазақша: «Ақшаны қаша табар», түрікше: «Avcı kediye kurnaz fare» (Аңшы мысыққа – айлакер тышқан) – қазақша: «Аңқау елге арамза молда», түрікше: «Ayağını yorganına göre uzat» (Аяғыңды көрпеңе қарай соз) – қазақша: «Көрпеңе қарап көсіл», түрікше: «Ağlamayan çocuğa meme vermezler» (Жыламаған балаға емшек бермейді) – қазақша: «Жыламаған балаға емшек жоқ», түрікше: «Bin ölçür bir biçmeli» (Мың өлшеп бір пішү керек) – қазақша: «Жеті рет өлшеп бір рет кес» және т.б. Қоғам және отбасы – бір-бірінен ажырамас ұғым, өйткені қоғам отбасынан, отбасы да қоғамның ажырамас бір бөлігі болып саналады.

Талқылау. Ежелгі түркілердің ең көне дүниетанымында қалыптасқан дүниенің бастауы туралы түсініктерінде дүниенің өте белсенді, қозғалмалы, шығармашылық бастамасы әйел болып табылатын. Сондықтан түркі мәдениетіндегі архетиптік әйел бейнелерін зерттеудің маңызы зор. Қай ұлттың әйел затына бөлетін орнын қазақ қоғамында бөлінген орнымен салыстыруға келмейді. Қыз баланы кішкентайынан төрге шығарып отырған қазақ оның болашақтағы Ел анасы боларына кәміл сенген. Қазақ қыздары даланың ерке елігіндей бұлаңдап өскен. Нәзік жанды қыздарға қарап, ер-жігіттердің

бойына күш-қуат бітеді. Оларды қорғағысы келеді. Батыр атанған қазақ елінің ер-азаматтарын жігерлендіріп отырған осы нәзік жандыларды қорғау ниеті. Өйткені ер мен әйел әрқашанда бірін-бірі толықтырып отырған. Қазақ қызы әрқашанда еркін сөйлеп, ойын ашық айтқан, оның ішінде тіпті билік еткен әйелдерде болған. Алайда олар ешқашан да өзінің әйелдік болмысын жоғалтпаған. Қазіргі кезге сәйкестендірсек, қыз баланың құқығы ұл баладан еш кем емес, алайда рухани жағынан ол әрқашанда да өз нәзік болмысынан айнымауы қажет. «Қызым үйде – қылығы түзде» демекші, қыз баланың жүріс-тұрысы мен киім-киісі тәрбиенің негізі болып саналады. Бүгінгі күнде қыздарымыздың көзге оғаш тиетін киімдерін айтпай-ақ қояйық, ол күнделікті өмірде не көгілдір экранда артылып жетіледі. Әрине әдемілікке құмар жандар сәнденгенді, әрленуді ұнатады. Және де үйлесімді сәнденудің еш оғаштығы жоқ. Тек ол өзіңе сай жарасып, мөлшерімен пайдаланып, жан сұлулығын аша түсер болса. Қазақ қыздары бұрыннан бері өздерінің алтын-күміс әшекейлерге, бағалы терілерге құмарлығымен танымал. Оны біз көптеген археологиялық зерттеулер барысында табылған жүзік, білезіктерден көре аламыз. Сондай-ақ шығыс елдеріне тән бізде де, сән-салтанат көрсету бойымызға сіңген. Қазақ халқының және т.б. сияқты мақал-мәтелдерінің түрік тілінде де мынадай баламалары бар (1-кесте).

1-кесте. Мағынасы толық сәйкес келетін мақал-мәтелдер

Қазақ халқының мақал-мәтелдері	Түрік халқының мақал-мәтелдері
Ерте тұрған әйелдің бір ісі артық, ерте тұрған еркектің бір ырысы артық	Erken kalkan (çıkan) yol alır, er evlenen döl alır (Ерте шыққан жол алады, ерте үйленген төл алар)
Дұшпан күлдіріп айтады, дос жылатып айтады	Dost, acı söyler, fakat doğru söyler (Дос ащы айтады, бірақ дұрыс айтады)
Анасына қарап қызын ал, аяғына қарап асын іш	Anasına bak kızını al, kenarına bak bezini al (Анасына қарап қызын ал, жиегіне қарап бөзін ал)
Қонақ келсе, құт келер	Misafirin Ayağı Uğurludur (Қонақтың аяғы құт)
Балық басынан шіриді	Balık baştan kokar (Балық басынан сасиды)
Алдыңғы арба қайда жүрсе, соңғы арба сонда жүрер	Arabanın ön tekerleği nereye giderse, arka tekerleği de oraya gider (Арбаның алдыңғы дөңгелегі қайда барса, артқы дөңгелегі де сонда жүрер)
Бес саусақ бірдей емес	Beş parmağın beşi de bir değildir (Бес саусақтың бесеуі де бір емес)
Шақырмаған жерге барма, шақырған жерден қалма (Малайсарин, 2006)	Çağrılan yere erinme, çağrılmayan yere görünme (Шақырылған жерге ерінбе, шақырылмаған жерге көрінбе) (Әлімбаев, 2007)

Қазақ және түрік тілдеріндегі қоғам және әулет тақырыптарына байланысты мақал-мәтелдердің құрамындағы сөздердің ауысып келуі туыстас екі халықтан ғасырлар бойы бір-бірінен жырақта қалуының себебінен деп білеміз. Алайда, екі тілдегі бұл мақал-мәтелдер өз мағыналарын сақтап қалған. Мысалы, төмендегі мақал-мәтелдерді тағы да (2-кесте) көрсетуді жөн санаймыз.

2-кесте. Мағынасы толық сәйкес келетін мақал-мәтелдер

Түрік тілінде	Қазақ тілінде
Babaya dayanma, karıya güvenme (Әкеге сүенбе, әйелге сенбе)	Астыңдағы атыңа, қойыңдағы қатыныңа сенбе
At teper, katır teper:ara yerde eşer ölür (Ат тебісер, ортада есек өледі)	Екі түйе соғысса, ортасында шыбын өледі
İt ite buyurmuş, it de kuuyruğuna (Ит итке бұйырыпты, ит құйрығына)	Ит итті жұмсайды, ит құйрығын жұмсайды
Otuz iki dişten çıkan, otuz iki ağıza yayılır (Отыз екі тістен шыққан, отыз екі ауызға тарайды)	Отыз тістен шыққан сөз, отыз руға тарайды
Adamın alası (alacası) içinde, davarın (hayvanın) alacası dışında» (Адам аласы ішінде, мал аласы сыртында)	Адам аласы ішінде, мал аласы сыртында
Kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla» (Қызым саған айтамын, келінім сен түсін)	Қызым саған айтам, келінім сен тыңда
İki kaptan bir gemiyi batırır» (Екі капитан бір кемені батырап)	Екі кеменің басын ұстаған суға кетер

Әр ұлттың өзіне тән тұрмыс-тіршілігі мен салт-дәстүрінің болуымен қатар, өзгелерге ұқсамайтын қасиеттері, өмір сүру ережелері, күн кешуі, тіпті тамақтану ерекшеліктері де бар. Тұрмыс пен салтты ажыратпай ортақ бір атау (тұрмыс-салттық мақал-мәтелдер) беріп, қазақ және түрік халықтарына ортақ тұрмыс-салтқа байланысты мақал-мәтелдердің ерекшеліктерін бірге қарастырғанды жөн көрдік. Мысалы, «Ағасı уапрак уараştırır, insanı giyim», «Ағасı güzel gösteren уапраklarıdır» және «Ат уіğidін уoldaşı» деген түрік тіліндегі мақалдардың қазақ тілінде «Адам көркі – шүберек, ағаш көркі жапырақ», «Ат – ер қанаты» деген мақалдармен тура мағынада екеніне көз жеткізуге болады. Тұрмыс-салтқа байланысты айтылған мақалдардың құрамындағы кейбір сөздердің ауысып келетінін көруге болады. Мысалы: «Аç tavuk uykusunda darı görür» (Аш тауық түсінде тары көреді) – «Тауықтың түсіне тары кіреді»; «Ат aylansa kazıkla» (Ат қазықпен айналса) – «Ат айналып қазығын табар, ер айналып елін табар»; «İki bas bir kazanda kaynamaz» (Екі бас бір қазанда қайнамайды), «İki aslan bir posta sığmaz» (Екі арыстан бір торға сыймас) – «Екі қошқардың басы бір қазанға сыймас» және т.б. Адам бойынан табылатын жақсы және жаман қасиеттер де мақал-мәтелдерде көрініс тауып жатады. Сол қасиеттер арқылы бір елдің ой-санасын, психологиясын анықтауға болады. Түбі бір туыстас екі халықтың, ұзақ уақыт бойы араласа алмаса да, әлі күнге дейінгі олардың ойлау жүйесі мен мінез-құлық ұқсастығы түбі бір туыстас түркі халықтарының ұрпақтары екендігін дәлелдейді.

Тілді меңгеруде мақал-мәтелдердің алатын орны ерекше. Өйткені әр мақалда тәрбие негізі жатыр. Мақал-мәтелдердің оқыту құралы ретіндегі рөлі де аса зор екендігі белгілі. Кез келген тілді оқыту барысында мақал-мәтелдер тілді терең меңгерту мақсатында оқыту процесінде жиі қолданылады. Тілді оқыту кезінде ойын түрлерін қолдана отырып оқыту сабақтың мазмұнын тереңдете түседі. Кез-келген сабақта ойын түрлерін қолдану білім алушының құлшынысын арттырып, тілді меңгеруге деген қызығушылығын оятады.

Мақал-мәтелдер арқылы берілген материалды тез және оңай меңгереді. Осындай ойын түрлерін ұйымдастыруда мақал-мәтелдерді кеңінен қолдануға болады. Мысалы, білім алушыға белгілі бір тақырыпқа байланысты бір қатар мақалдарды жаттауға беріп, «Ойлан, тап!», «Кім жүйрік?», «Білгір болсаң, тауып көр!» тақырыптарында ойындарды ұйымдастыру мақал-мәтелдерді жылдам меңгерулеріне себер бола алады. Бұл ойын түрлері білім алушылардың шапшаңдыққа ғана үйретіп қана қоймай, есте сақтау қабілеттерінің жетілуіне, ең бастысы мақал-мәтелдерді жаттап, ұмытпай қолдануларына әсерін тигізеді. Ойынды ұйымдастыру барысында шарттарын әртүрлі қылып беруге болады. Мысалы, ана тақырыбына қатысты төмендегі мақалдардың сыңарын тап:

- Атыңа ауыр жүк артпа, ...(Анаңа ауыр сөз айтпа)
 Ананың көңілі балада, ...(Баланың көңілі далада)
 Аналы баланың өзі тоқ, ... (Анасыз баланың көзі тоқ)
 Ананың қақы-.....(Құдайдың қақы)
 Ана тілін алмаған.....(арсыз)
 Мылқаудың тілін.....(анасы біледі)

Мақал-мәтелдерді меңгертуде мақал мен мәтелдердің мазмұнына қатысты да ойын ұйымдастыруға болады. Білім алушыларды екі топқа бөліп мақал-мәтелдердің мағынасын түсіндіру шартын да ұсынуға болады. Бұл білім алушылардың тек жалаң жаттап алмай, мақал сөздің мән-мағынасын ұғынып, сөз құдіретін түсінуіне, көркем сөйлеуге дағдыландырады. Сонымен қатар топқа бөлінген білім алушыларды мақал-мәтел айтудан сайыстырса да болады. Алдын ала дайындалған тақырыптарды ұсыну арқылы қай топ тоқталмай мақалды көп айтса, сол топ жеңімпаз аталады.

Екі тілді оқытуда мақалдардың екі тілдегі баламаларын табу сияқты ойын элементін де тиімді жүзеге асыруға болады. Бұл оқушының қос тілді қатар меңгеруіне, екі тілдегі мақалдардың ұқсастығын түсінуі мен қатар қабылдауына өз әсерін тигізері сөзсіз.

Сөз мәйегі болып табылатын мақал мен мәтелді оқыту барысында ұтымды қолдана білу – тілді меңгерту мен тіл байлығын молайтудың тиімді жолы. Мақал-мәтелдерді сәйкестендіру әдісі де білім алушылардың сөздік қорларын молайтып, жадыларында сақтауға үлкен септігін тигізеді.

Мақал-мәтелдерді сәйкестендір			
1.	Анасын көріп қызын ал,	1.	Екі жаман ұлға татиды
2.	Қыздың аңқауынан сақта,	2.	Ауылдың сәнін қыз келтірер.
3.	Астың дәмін қыз келтірер,	3.	Аяғын көріп асын іш.
4.	Қызды сөкпе,	4.	Ұлдың жалқауынан сақта.
5.	Бір жақсы қыз,	5.	Тұзды төкпе.

Білім алушының тілдік қорын байытып отыру – тіл дамытудағы негізгі мәселе. Мақал-мәтелдер тілді оқыту кезінде нақты үйретіліп жатқан тілде еркін және көркем сөйлеуге дағдыландыру үшін қолданылады. Себебі сөздік қоры бай адамның өз ойын анық жеткізу мүмкіндігі мол болады. Өз ойын жеткізуде

ең керек сөзді таңдап, талғап, нақты қолдана алады. Нақты сөйлеу, ойын анық жеткізу қажетті сөзді қолданумен тікелей байланысты. Әр адам өзінің тілдік қорын байытып отыруға үлкен мән беру керек. Оны жүзеге асырудың ең тиімді тәсілі- мақал-мәтелдер күнделік-сөздігін жасату. Оқытушы білім алушыға мақал-мәтелдер күнделік-сөздігін бастатқызып, күнделікті үйренген мақал-мәтелдерді жазып отыруға дағыландыру қажет. Оны сабақтан тыс уақытта да, айналасынан естіген мақал-мәтелдермен толықтырып отырған жөн. Және оны күнделікті бір қайталап отыратын болса, сөздік қорларын біршама толықтырып, тереңдете отырып, естерінде сақталып қалады.

Мақалдардың сынарын немесе жалғасын табу, мақал-мәтелдерді жаттату, екінші тілдегі мағынасын таныту, мақал-мәтелдердің мағынасына аударма жасату, оларды қатыстырып сөйлемдер құрастыру, білген мақал-мәтелдерін үнемі қолданып отыру сияқты жұмыстар білім алушының тілді үйренуіне ғана емес, жетік меңгеріп, көркем сөйлеуіне әсері мол. Бұл әдістер білім алушының үйреніп жатқан тілінде көркем сөйлеуіне, кез-келген жұмысты жазғанда, мазмұндама жазса да, шығарма жазса да, қазіргі уақытта жиі қолданылатын шағын эссе жазса да көркем әрі сауатты жазуына ықпал етері сөзсіз.

Қазақ және түрік тілдеріндегі адамгершілік пен кішіпейілділікке қатысты айтылған мақал-мәтелдерге зер салайық. Түрік тілінде: «Alışmış, kudurmuştan beterdir» (Үйреніскен құтырғаннан бетер) – қазақ тілінде: «Дәніккеннен құныққан жаман»; түрік тілінде: «Akıl nefsin düşmanıdır» (Ақыл нәпсінің дұшпаны) – қазақ тілінде: «Ашу – ақылдың дұшпаны, нәпсі – иманның дұшпаны»; түрік тілінде: «Ууууан уланın куууғуна басма» (Ұйықтаған жыланның құйрығына баспа.) – қазақ тілінде: «Ұйықтап жатқан жыланның құйрығын баспа»; «Yanınızda bir arkadaşı varsa, hiçbir yol uzun değildir» (Жаныңда жолдасың болса, ешқандай жол ұзын емес) – «Жолдасың жақсы болса жолым ұзын деме, Жолдасың жаман болса қолым ұзын деме» және т.б. Қорыта келе айтсақ, қазақ және түрік тілдеріндегі мақал-мәтелдерді бірнеше тақырыптарға топтастыра отырып, салыстыра қарастырылды.

Қазақ және түрік халықтарына ортақ мақал-мәтелдердің көптігіне жоғарыда берілген мысалдар айғақ бола алады. Екі тілдегі кейбір мақал-мәтелдердің дәл баламаларының болуымен қатар, кейбір мақал-мәтелдердің құрамындағы сөздердің ауысып келетіндігі де байқалды. Мұндай ерекшеліктердің болуы табиғи құбылыс деп қабылдау керек. Мұндай ерекшеліктер мен ұқсастықтар туыстас түркі халықтарының ғасырлар бойы бір-бірінен жырақта қалып, қоян-қолтық араласпауының салдарынан болады. Алайда екі халыққа ортақ мақал-мәтелдерге қарап, қазақ және түрік халықтарының түбі бір екеніне көз жеткізуге болады.

Қазақ және түрік тіліндегі мақал-мәтелдердегі «отбасы» концептісі.

Барлық ұлттар үшін отбасы – бұл сөзсіз құндылық. Отбасының тәрбиелік қызметі ана және әке болуда, балалармен қатым-қатынаста, оларды тәрбиелеуде, балалардың өз бетімен өсуі кезіндегі жеке қажеттіліктің қанағаттануынан тұрады. Отбасы қоғаммен байланысы бойынша өсіп келе жатқан ұрпақтардың

элеуметтенуін, қоғамның жаңа мүшелерін дайындауды қамтамасыз етеді (Отбасының тәрбиелік маңызы, 2022).

Әр адамға отбасы қажет, және әлемнің барлық отбасылары бір-біріне ұқсас. Бірақ отбасына және отбасылық қатынастарға қатысты ұлттық айырмашылықтар әлі де бар. Түрік пен қазақ отбасылары -бұл жақын туыстар тобы. Олар еш уақытты туыстық қатынасты үзбейді, бір-біріне жақын. Себебі, қанмен байланысытымыз деп қабылдайды. Бұндай көрініс европалықтарда жоқ.

Жұмысымызда қазақ және түрік халықтарының мақал-мәтелдерін салыстырмалы түрде қарап отырмыз. Себебі, екі ұлттың шығу тегі, діні, ділі, тілдік құрылымы ұқсас болып келеді.

Мысалы: Kızım sana diyorum, gelinim sen anla

Қызым саған айтам, келінім сен тыңда

Бұл жердегі мақсат, айтылған нәрсені тек қана сөйлесіп отырған адамға ғана емес, айналадағы басқа адамдарға да білдіру. Яғни «анасының қызына айтқан ақылына келіні де құлақ салу керек» деген мағынада айтылған сөз.

Қай кезеңде болмасын, ата-ана мен бала арасындағы қарым-қатынас, баланы мәпелеп өсіру, тәрбиелеу, білім беру, мәселелері өзекті мәселелерқатарына жатқызылған.

Ana baba evlat için, evlat kendi başı için.

Ата-ана бала үшін, бала болса, өзі үшін.

Алты аға бірігіп - әке болмас

Жеті жеңге бірігіп - ана болмас

Бір ғана сөйлемнен құралса да ішінде қаншама тәлім-тәрбие, үгіт-насихат жасырынтұрғанын көре аламыз. «Алдымен, мақал-мәтелдердегі әйел бейнесінің гендерлік ерекшелігіне тоқталсақ, әйел барлық адамзат түсінігінде тіршілік жаңартушы, өмірге адам әкелуші, жылулық пен мейірімділіктің, берекенің бастауы. Әйел атауына түсіндірме сөздік те, бірінші – адам баласының ұрғашы жыныстылары, екінші – жұбай, қосақ деген анықтама берілген. Сонымен қатар әйел атауымен байланысты тіл бірліктерін сәби, қыз бала, бойжеткен, келіншек, келін, жұбай, зайып, жар, қосақ, шеше, ана, әже, кемпір деп өз ішінен жасына қарай бөлуге болады. Енді осы бөліністердегі қыз бейнесінен бастайық. Қыз – нәзік те қайратты, алғыр, салмақты да ширақ, төзімді жан. «Қыз тәрбиелей отырып, ұлтты тәрбиелейміз» деген қанатты сөздің өзі қыз бала тәрбиесі тұтас ұлтқа әсерін тигізетінін айтады. «Қызға қырық үйден тию» деген мақалдың астарында қыз абыройы, өскен ортасының абыройы деген мән жатыр. Ал «баланың ұяты - әкеге, қыздың ұяты - шешеге» деген мақалдың мәні ұл қыздың жаман атағы сол бала тәрбиелеп отырған ата-ана ұяты. Қыз бала саналы болса, өсек, өтіріктен қашық жүрсе, ол да ана – мейімі, бақыты» (Боранбай, 2022).

Отбасы ұғымының белгілерінің паремиологиялық жағдайын салыстыру келесі қорытынды жасауға мүмкіндік береді:

1) неке табиғи құбылыс ретінде қажеттілік ретінде қабылданады. «Үйленген» дегеніміз некеде болу, күйеу болу. (Күйеу үшін тас қабырға сияқты болу). Әйел үшін неке әрқашан өмірде қолдау болып табылады;

2) Күйеуі мен әйелі біртұтас. Күйеуі – бас, әйелі – мойын. Әйелі күйеуіне адал көмекші;

3) Әйелі – үйдің иесі. Әйелге негізгі ауыртпалық түседі – үйде тәртіп пен жайлылықты сақтау;

4) Мықты, тату, толыққанды отбасы, онда кемінде үш бала – халықтық идеал;балаларды тәрбиелеуге, оларға қамқорлық жасауға көп уақыт бөлінеді. Балалар –өмірдің гүлдері

6) Әйел өзінің батылдығымен, табандылығымен, адалдығымен танымал. Отбасы, үй – күйеуінің тыныштығы. Күйеусіз өмір сүру – жетім болу. Тек күйеуімен бірге әйел шынайы бақытты таба алады.

7) Ана - барлық бастамалардың бастауы, қамқоршы періште. Әкенің рөлі үйдегі ер адамның күші ретінде ұсынылған, ол балалар, ұлдар мен әйелдер тарапынан құрметке ие. Күйеуі – басшы, ие, негізгі асыраушы.

Anasına bak kızını al, kenarına bak bezini al

Анасын көріп қызын ал, ыдысын көріп асын іш.

Бұл мақалда негізгі ой – анасы қандай болса, қызы да сондай болады деген пікір. Халық ананың қызына берген тәрбиесіне ерекше көңіл бөлген. Анасы мейірімді, ұқыпты әрі салмақты болса, қызы да сондай болады деп сенген.Осы мақалдың бірнеше нұсқасы бар.

Шешесіне қарап қызын ал, аяғына қарап асын іш.

Ас таңдасаң аяғына қара, Қыз таңдасаң анасына қара

Есігі жаманның үйіне барма Шешесі жаманның қызын алма

Түрік мақалдары:

Kız alan gözle bakmasın kulakla işitsin

Қыз алған көзбен қарамасын, құлақпен естісін

Kızını dövmeyen dizini döver

Қызын соқпаған тізесін соғар

Kendinden küçükten kız al, kendinden büyüye kız ver

Өзіңнен кіші қыз ал, өзіңнен үлкенге қыз бер.

Келін алу қазақ мәдениеті үшін қуаныш, маңызды дәстүрдің бірі. «Келін келді» деп ауыл болып қуанып, қарсы алған. Келін де келген жеріне сіңісуді ойлап, барынша жақсы әдеп сақтауға тырысқан. Әрине, кей кезде келіннің кем кетік тұстары болса, отбасы шайқалып жататын тұстары да бар. «Жақсы келін-келін, жаман келін - келсап», «Келіні жақсының керегесі алтын» дейді. «Келін қайын ененің топырағынан» деген мақалдарды да естіп жатамыз.

Deli kız, deli gelin olur

Жынды қыз, жынды келін болады

Kızı kim severse güveyin odur, oğlun kimi severse gelinin odur

Қызды кім жақсы көрсе, күйеубалаң сол болар.

Ұлың кімді жақсы көрсе келінің сол болар.

Gönül kimi severse güzel odur

Көңіл кімді қаласа, гөзел сол

Қазақ тілінде:

Төркін десе қыз төзбейді, Көкпек десе түйе төзбейді
 Келіні жақсының керегесі алтын
 Ұлың үйленсе ырысың, Қызың үйленсе өрісің
 Жақсы келін қызыңдай Жақсы күйеу ұлыңдай
 Келінді қайын ененің топырағынан жаратады

Қазақ дәстүрінде үлкеннің атын атамай, тіріде өзін, өлгенде аруағын құрметтеу - жақсы келіннің әдептілігі мен тәрбиелілігінің айғағы. «Тұрмыстағы көргені мен түйгені мол, ақылдылығы, парасатты келінді есейе келе, ауыл-үй құлақ салып ақылдасатын ана дәрежесіне көтереді. Қызына құда түсіп, айттырған күннен бастап жігіт қыз ауылы үшін күйеу атанып кете барады. Күйеу қайын жұртында төрге шықпайды, оған сыбағалы асы деп асықты жілік пен төс тартылады. Әрине, жасы егделеген сайын, күйеудің әлеуметтік мәртебесі де жоғарылайтыны белгілі. «Күйеу қартайса құда болады», сөзі осы уақыт аралығында күйеу жақтан әлденеше қыз алысып, қыз беріскендігін, күйеудің де беделді адам бола бастағандығын айғақтаса керек. Келіннің де келін болып түскен күннен бастап өзіне артылар міндеттері бар. Әрине қалыптасқан орныққан әдет-дағдысы бар. Бұрын өзіне таныс емес ортаға бірден «тастай батып, судай сіңу» оңайлықпен орындала бермеген. Бұл ретте қазақ әйелінің даналығы, сабырлылығы, төзімділігі жеткілікті» (Боранбай, 2022).

Түрік халқының мақал-мәтелдері:

Kadın var ev uyar, kadın var ev uıkar

Бір әйел бар үй тігер, бір әйел бар үй жағар

Kadın erkeğin eşi evin güneşidir

Әйел-еректің сыңары, үйдің күндей шырағы

Avratla atı emanet verme

Әйел мен атыңды аманатқа берме

Қазақ халқының мақал-мәтелдері:

Жақсы әйел жаман еркекті ер қылады

Жаман еркек жақсы әйелді жер қылады

Жаман еркек той бұзар, Жаман әйел үй бұзар

Жақсы әйел үй дәулеті, Жақсы шапан той дәулеті

Жарың – жан жолдасың

Мұндай мақал-мәтелдер, тіпті контекстен тыс, бірдей денотативті және коннотативті мағыналарға ие. Оларды бірдей жағдайда қазақтар да, түріктер де қолдана алады. Мұндай бірліктерді аудару қиын емес, өйткені оларда ұлттық дәм жатыр.

«Әйел әдептің әліппесі», «Әйел бір қолымен бесікті тербетсе, бір қолымен әлемді тербейді». Яғни әйел адам құт босағаның ұйтқысы, әрі берекесі. Жанұядағы қадірлі жанның бірі – ана. Ана - өмірге ұрпақ әкелуші, отбасының маздаған оты, баланың тәрбиешісі, ақылшысы, қамқоршысы. Сондықтан да ана туралы мақал-мәтелдер өте көп.

Соларға мысал:

Түрікше мақалдар: Ana sütü gibi temiz

Анасының ақ сүтіндей адал
Ana ile kız, helva ile koz
Ана мен қыз алуа мен жаңғақ
Annemi sırtında götürsen de Hicaz Mekke'ye, hakkını veremezsin
Анаңды Меккеге арқалап барсаң да, қарызынан құтыла алмайсың
Ağlarsa anam ağlar, gerisi yalan ağlar
Жыласа, анам жылар, қалғаны өтірік жылар.
Cennet annelerin ayakları altındadır.
Жұмақ, ананың аяғының астында
Қазақша мақалдар:
Ана біреу, ағайын алтау
Ана болған дана болады
Алып анадан туады, Ат биеден туады
Ананың басқан жерінде пейіш бар
Ананың алақаны балаға айдынды қоныс
Атыңа ауыр жүк артпа Анаға ауыр сөз айтпа

Жалпы қазақ халқы «қыз баланы қатты қадірлеген, қыз – қонақ деп сыйлаған. Қыз кезінде отбасында қонақ ретінде сыйлап, қадірлесе, ұзатылған соң, барған жері келін деп қамқорлығына алса, жары «ақ некелі жарым» деп аялаған, ана болған соң «ақ жаулықты ана» атанды деп әулетіне сыйы артқан. Өз ата-анасының жақсы тәрбиесін алған келін де барған жерінде елін сыйлап, үлкенін құрметтеп, кішіге ізет көрсетіп, сыйға сый алып отырған. Осының бәрі де мақал-мәтелдерде көрініс тапқан дей аламыз.

Ал біздің кезеңде әйелдің гендерлік сипаты артып отыр. Әйелдер тек үй шаруасымен айналысып отырған жоқ, қоғамдық маңызы бар мәселелерді шешуге де аралысып отыр.

Қорытынды. Жалпы мақал-мәтелдер – көркем әдебиетте сөздің нәрін келтіретін, айтайын деген ойдың мағынасын толықтыратын, сонымен қатар ұтымды да ықшам қолданатын әдемі форма. Өйткені бұл - мол тәжірибенің ұзақ уақыт әбден сұрыпталған, екшелген, сыннан өткен асыл түйіні. Адамның мінезіндегі жат қасиеттер де мақал-мәтелдерде жеркенішті түрде берілген. Халық даналығына баулуда мақалдар мен мәтелдердің тәрбиелік мәні бөлек. Мақал мен мәтелдердің мағынасы терең, сөзі ықшам да көркем, еске сақтауға икемді де жеңіл болғандықтан және бала тәрбиелеу ісінде ерекше рөл атқаратындықтан балалар әдебиетінен үлкен орын алады. Сонымен қатар балаларға арналған мақалдар мен мәтелдердің ерекшеліктері оның құрылысы мен жасалу жолынан емес, мазмұны мен мағынасы тәрбие жұмыстарына, оқуғарту істеріне байланысты болуынан көрінеді. Мақалдар мен мәтелдер терең ой салумен қатар, көркем сөйлеуге жаттықтырады, сөз байлығын, сөздік қорын байыта түседі. Мақал-мәтелдер өзін жасаушы халықпен бірге жасайды, біреулері ескіріп қолданудан шығып, екіншілері жасарып, жаңадан туындап жатады. Халық шығармасының басқа түрлері секілді мақал мен мәтелдердіде әуел баста жеке адамдар шығарады, оны біреуден біреу естіп,

жаттап айта жүреді, өңдейді, өзгертеді, сөйтіп олар бірте-бірте жалпы халықтық мұраға айналады. Демек, мақал-мәтелді белгілі бір халықтың өмірде көрген – білгенін жасаған қорытындысы, ақыл-ой түйіні деуге болады. Мақал мен мәтел халықтың өзі жасап алған заңы, өмірде болатын әр түрлі жағдайларды ұғындыратын, түсіндіретін оқу құралы іспетті. Мақал-мәтелде көбінесе, ортақ ой, жалпы ереже, анықталған қағидалар айтылады. Формасы жағынан тілге жеңіл, құлаққа жағымды дыбысқа, ырғақ-ұйқасқа құрылады, көбінесе көркем тілмен-өлеңмен жасалады. Мақал-мәтел, әдетте бүкіл адам баласына ортақ. Сондықтан бір халықтың мақалын екінші халық төл шығармасындай қабылдай береді. Бірақ қаншалықты ұқсастық бар десек те, әр халықтың өзіне тән ерекшелігі, психологиясы бар екенін ұмытпауымыз керек.

Қорыта келгенде, бүгінгі күні қазіргі заман ағымына сай жаңаша оқыту — сапалы білім берудің кепілі екеніне көз жеткіздік. Сондықтан жай ғана кәсіби міндеттерді жауапкершілікпен орындағаннан гөрі көбірек күш-жігерді талап ететін сапалы әрі табысты білім беруге ерекше көңіл бөлуіміз қажет. Осындай концептуалдық талдаулар арқылы білім алушылар тек тілді емес, мәдениетаралық мәнмәтіндегі тілдік және танымдық ерекшеліктерді меңгереді. Өзінікін біліп, түсініп, өзгені сыйлауды үйренеді, еліміздегі этномәдени білім беру тұжырымдамасының негізі қаланады.

Information about author:

Yelubay Assem Mameshovna – 3rd-year doctoral student of the Department of Kazakh Linguistics of the Faculty of Philology, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan; smailova_asem@mail.ru, 0000-0002-8746-9623.

ӘДЕБИЕТТЕР:

- Әлімбаев М. (2007) Түрік халқының мақал-мәтелдері. Алматы: Өнер. – 152 б.
- Боранбай М.Б. Қазақ мақал-мәтелдерінің гендерлік сипаты // https://www.zinref.ru/000_uchebniki/04000pravo_kazahstana/001_00_stati_na_kazahskom_chast10/061.htm (кірген уақыты 16.08.22 ж.)
- Ислам А. (2004) Ұлттық мәдениет контекстіндегі дүниенің тілдік суреті: филол.ғыл. докт. ... дисс. Алматы. – 229 б.
- Карасик В. И. (2001) Лингвокультурный концепт как единица исследования. Методологические проблемы когнитивной лингвистики. Воронеж: ВГУ. – 80 с.
- Калюта А.М. (2008) Русские и турецкие фразеологизмы с зоонимическим компонентом // <https://elibr.bsu.by/handle/123456789/50102> (15.08.22 г.)
- Маслова В.А. (2004) Когнитивная лингвистика. Минск: Тетра Системс. – 256 с.
- Малайсарин Ж. (2006) «1001 қазақтың мақал-мәтелдері». Алматы: «Ана тілі».
- Отбасының тәрбиелік қызметі // <https://kk.wikipedia.org/wiki/> (кірген уақыты 16.08.22 ж.)
- Степанов Ю.С. (1997) Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. М.: Шк. «Языки русской культуры». – С.49.
- Тілеубердиев Б.М. (2007) Қазақ ономастикасының лингвоконцептологиялық негіздері. Алматы: Арыс. – 280 б.

REFERENCES:

- Alimbayev M. (2007) Proverbs and sayings of the Turkish people. Almaty, Art publishing house. - 152 p. (in Kazakh)
- Buranbay M.B. Gender characteristics of Kazakh Proverbs // https://www.zinref.ru/000_uchebniki/04000pravo_kazahstana/001_00_stati_na_kazhskom_chast10/061.htm (entry time is 16.08.22) (in Kazakh)
- Educational activities of the family // <https://kk.wikipedia.org/wiki/> (in Kazakh)
- Islam A. (2004) language picture of the world in the context of national culture: philol.science. doct. ... diss. Almaty. - 229 p. (in Kazakh)
- Karasik V. I. (2001). Linguocultural concept as a single study. Methodological problems of cognitive linguistics / V. I. Karasik, G. G. Slyshkin. Voronezh: VSU. - 80 p. (in Russian)
- Kalyuta A.M. (2008). Russian and Turkish phraseology with zoonymic component // <https://elib.bsu.by/handle/123456789/50102> (15.08.22 G.) (in Russian)
- Maslova V. A. (2004) Cognitive linguistics: a textbook / Maslova V. A. Minsk: Tetra systems. - 256 p. (in Russian)
- Malaysarin Zh. (2006). “1001 Kazakh proverbs and sayings”. Almaty: “Ana Tili”. (in Kazakh)
- Stepanov Yu. S. (1997). Constant. The word Russian culture. Experience research. - Moscow: Shk. “Language of Russian culture» . – P.49. (in Russian)
- Tleuberdiev B. M. (2007) Linguoconceptological bases of Kazakh onomastics. Almaty: Arys publ. - 280 p. (in Kazakh)

МАЗМҰНЫ

ПЕДАГОГИКА

- Э.А. Абдыкеримова, А.Б. Туркменбаев, Б.У. Куанбаева, Г.Р. Кошанова**
КЕЙС ТЕХНОЛОГИЯЛАР - ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОҚУ ЖЕТІСТІГІН
БАҚЫЛАУ МЕН БАҒАЛАУДЫҢ ЗАМАНАУИ ФОРМАСЫ.....5
- Г. Ақан, С.К. Рахимжанова, С.К. Серикова**
ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА ШЕТ ТІЛДІ ОҚЫТУ АРҚЫЛЫ
БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ БОЙЫНДА ІЗГІЛІК ҚАСИЕТТЕРІН
ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....23
- Д.О. Айтенова, А.П. Мынбаева, Д.Н. Байғутова**
ҚАРАХАН ДӘУІРІ ӘДЕБИЕТІН ЖЕКЕ ПӘН РЕТІНДЕ ОҚЫТУ.....37
- А.М. Елубай**
КОНЦЕПТУАЛДЫ ОҚЫТУ МЕН ТӘРБИЕ: ҚАЗАҚ ЖӘНЕ ТҮРІК
ТІЛДЕРІНДЕГІ ӘЙЕЛГЕ ҚАТЫСТЫ МАҚАЛ-МӘТЕЛДЕР.....45
- Ф.М. Ержанова, Ж.Б. Ибраева, С.К. Серикова**
ОРЫС ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ШЕТ ТІЛІ РЕТІНДЕ ОҚЫТУДЫҢ
БЕЛСЕНДІ ФОРМАЛАРЫ МЕН ӘДІСТЕРІН ҚОЛДАНУ.....61
- Д.Б. Ешенкулова, С.Е. Манабаева, Г.А. Омарова, Г.Б. Мауленбердиева,
А.Б. Сикимбаева**
ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ӨЗДІК ОҚУ ІС-ӘРЕКЕТІН
БАСҚАРУҒА БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ ДАЯРЛЫҒЫН
ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....72
- С.Е. Жильгельдинов, Н.Б. Шамуратова, А.К. Кенжебаева,
Н.К. Тулемисова, Б.К. Сулейменова, Р.Б. Курманалинова**
ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ ЖАҢА БІЛІМ БЕРУ ТӘЖІРИБЕСІ
РЕТІНДЕ.....87
- Ж. Изтаева, З. Смаилова, Г. Баусариева, С. Тлеубай, А. Касымбекова**
ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ НӨЛДІК ФОРМАНЫ ОҚЫТУДА АҚПАРАТТЫҚ
ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ.....98
- А.Б. Керімбердина, А.К. Садвакасова, Н.К. Наурызова**
ЖАСАНДЫ НЕЙРОНДЫҚ ЖЕЛІЛЕРДЕ ДЕРЕКТЕРДІ ӨҢДЕУДІҢ
ТӘЖІРИБЕЛІК БАҒЫТТАРЫ.....111

Ж.Б. Кдыралиева, Г.С. Балтабаева, İsmet Çetin, Ж. Ерахметқызы
ӘДЕБИ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ
НЕГІЗДЕРІ.....120

Э.Қ. Қуандықова, Ш.Ш. Карбаева, А.Қ. Зиявдинова
ГЕОГРАФИЯНЫ ОҚУЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ.....130

Г.Т. Курбанкулова, Ә.С. Стамбекова
БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ БІЛІМ ПЕДАГОГТЕРІНІҢ ҰЛТТЫҚ
ҚҰНДЫЛЫҚТАР БАҒДАРЫН ДАМУЫ МҮМКІНДІКТЕРІ.....141

А.К. Мамбеталиева, А.Т. Туралбаева
БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ БІЛІМ ПЕДАГОГТАРЫНЫҢ ЖАСАНДЫ
ИНТЕЛЛЕКТ ЭЛЕМЕНТТЕРІН ҚОЛДАНУЫНЫҢ МАҢЫЗЫ.....155

М.Е. Рахметов, А.К. Садвакасова
ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА ҚАШЫҚТЫҚТАН
ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ ЭЛЕМЕНТТЕРІ БАР БІЛІМ БЕРУ
ПЛАТФОРМАЛАРЫ: МҮМКІНДІКТЕРІ МЕН
АРТЫҚШЫЛЫҚТАРЫ.....166

**Б.К. Сансызбаева, Ж.Н. Бисенбаева, Н.С. Ашимова, А.Туреханова,
С. Рахимжанова**
ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ-ТАНЫМДЫҚ ТӘСІЛДЕР БОЛАШАҚ АҒЫЛШЫН
ТІЛІ МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ ЛИНГВО-ӘДІСТЕМЕЛІК РЕФЛЕКЦИЯСЫН
ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ӘДІСНАМАЛЫҚ НЕГІЗІ РЕТІНДЕ.....175

Б. Хасен, Ж. Жұмабаева
БАСТАУЫШ СЫНЫПҚА АРНАЛҒАН «МУЗЫКА» ОҚУЛЫҚТАРЫ
МАТЕРИАЛДАРЫНЫҢ ПСИХОЛИНГВИСТИКАЛЫҚ ТҮРҒЫДАН
ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЖАС ЕРЕКШЕЛІГІНЕ СӘЙКЕСТІГІ.....189

**А.К. Шашаев, А.А. Мақсұтова, Р.Ж. Мрзабаева, Г.С. Махарова,
М. Бақытқызы, Г.К. Шашаева**
ҚАЗАҚ ЗИЯЛЫЛАРЫНЫҢ АҒARTУШЫЛЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ
ҚЫЗМЕТІ.....200

ЭКОНОМИКА

Ж.С. Абдрахманова, А.Б. Мотгаева, А.С. Бухатова, С.С. Ургушева
ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ БОЙЫНША МЕДИЦИНАЛЫҚ
ҚЫЗМЕТТЕР НАРЫҒЫН ЦИФРЛАНДЫРУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ.....215

Л.О. Абылкасимова ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТУРИЗМНІҢ ДАМУЫНЫҢ НЕГІЗГІ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ МЕН БОЛАШАҒЫ.....	229
Г.И. Ахметова, З.О. Иманбаева, Ж.Қ. Басшиева, Б.Б. Дуйсенбаева, Ш.Т. Нургалиева АҚТӨБЕ Өңірінде мал шаруашылығында кластерлік басқаруды дамыту.....	242
Г.Ж. Байбосынова, Б.О. Казыбаев, А.А. Адешова, С.А. Абилдаханова, А.Р. Калымбетова ҚАЗАҚСТАНДА КОРПОРАТИВТІК БАСҚАРУ СТРАТЕГИЯСЫН ІСКЕ АСЫРУДЫҢ ТЕОРИЯСЫ МЕН ПРАКТИКАСЫ.....	256
А. Бердибекова, Л.М. Муталиева, Л.М. Шаяхметова ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ІШКІ ТУРИСТІК НАРЫҒЫНЫҢ ЖАҒДАЯТЫНА ТАЛДАУ.....	271
С.Т. Дошманова, Б.М. Таскарина, М.А. Тлеубергенова, Б.Ж. Болатова, А.М. Сапаргали ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҒЫЛЫМНЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫН ЖӘНЕ ОНЫҢ ҰЛТТЫҚ ЭКОНОМИКАҒА ӘСЕРІН ТАЛДАУ.....	282
А.О. Жағыпарова, Ж.У. Тулегенова, Д.М. Мухияева, Г.К. Бекбусинова, Г.Б.Алина COVID 19-ДАҒДАРЫСЫ КЕЗІНДЕГІ САЛЫҚТЫҚ ӘКІМШІЛЕНДІРУДІҢ ТИІМДІЛІГІН ТАЛДАУ ЖӘНЕ БАҒАЛАУ.....	298
З.О. Иманбаева, К.Б. Сатымбекова, Б.И. Сатенов, З.А. Бигельдиева, А.Ж. Зейнуллина ӘЛЕУМЕТТІК ШЫҒЫНДАРДЫ ЕСЕПКЕ АЛУ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ МЕМЛЕКЕТТІҢ ДАМУ ЖАҒДАЙЫНДА ТАЛДАУ.....	308
А.С. Кадырова, Н.Б. Давлетбаева, Ж.А. Бабажанова, М.С. Толысбаева, Е.А. Богданова ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ӨНЕРКӘСІБІНІҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘЛЕУЕТІН ДАМУ.....	322
Б.С. Корабаев, Г.Д. Аманова, Г.Ж. Жумабекова, А.И. Естурлиева, Г.К. Исина ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ШЫҒЫНДАР ЕСЕБІ МЕН ТАЛДАУДЫ ДАМУДАҒЫ ЖАҢА АҚПАРАТТЫҚ-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖҮЙЕЛЕРДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....	339

М.З. Қажыкен, З.Т. Сатпаева ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ТҰТЫНУ СЕБЕТІНЕ ТАЛДАУ.....	359
Д.О. Қалдыбаева, Б.К. Исаева, Л.М. Шаяхметова ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АГРАРЛЫҚ САЛАСЫНА ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ЕНГІЗУ ТИІМДІЛІГІН БАҒАЛАУДЫҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ.....	374
С.Д. Мамбетова, Г.Д. Аманова, К.Ж. Сәдуақасова, Б.С. Қорабаев САЛЫҚ ТӘУЕКЕЛДЕРІНЕ ЭЛЕКТРОНДЫҚ КОММЕРЦИЯНЫҢ БИЗНЕС-МОДЕЛЬДЕРІНІҢ ӘСЕРІ.....	389
М.Б. Молдажанов, М.А. Баяндин, З.А. Арынова, Б. Қуантқан, Т.В. Діба ҚОНАҚҮЙ ҰЙЫМДАРДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАМУЫН МОДЕЛДЕРДІҢ ӘДІСТЕМЕЛІК ТӘСІЛДЕРІ.....	401
Ә.Ж. Сапарбаев, Е.Е. Гриднева, Г.Ш. Қалиақпарова, К.Ш. Сыздыкова, К.С. Алпысбаев «ЖАСЫЛ» ЭКОНОМИКА ЖӘНЕ РЕСУРСТАРДЫ ҰТЫМДЫ ПАЙДАЛАНУ ЕЛДІҢ АЗЫҚ-ТҮЛІК ҚАУІПСІЗДІГІНІҢ БОЛАШАҒЫ РЕТІНДЕ.....	411
Р.Б. Сартова, Ж.А. Бабажанова, М.А. Жолаева, М.С. Толысбаева, А.Б. Тасмағанбетов АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫНДАҒЫ ЕҢБЕК РЕСУРСТАРЫНЫҢ ТИІМДІЛІГІ.....	425

СОДЕРЖАНИЕ

ПЕДАГОГИКА

Э.А. Абдыкеримова, А.Б. Туркменбаев, Б.У. Куанбаева, Г.Р. Кошанова КЕЙС-ТЕХНОЛОГИИ - СОВРЕМЕННАЯ ФОРМА КОНТРОЛЯ И ОЦЕНКИ УЧЕБНЫХ ДОСТИЖЕНИЙ УЧАЩИХСЯ.....	5
Г. Акан, С.К. Рахимжанова, С.К. Серикова ФОРМИРОВАНИЕ ДОБРОДЕТЕЛЬНЫХ ХАРАКТЕРОВ У СТУДЕНТОВ ПУТЕМ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ В ВУЗЕ.....	23
Д.О. Айтенова, А.П. Мынбаева, Д.Н. Байгутова ПРЕПОДАВАНИЕ ЛИТЕРАТУРЫ КАРАХАНСКОЙ ЭПОХИ КАК ОТДЕЛЬНОЙ ДИСЦИПЛИНЫ.....	37
А.М. Елубай КОНЦЕПТУАЛЬНОЕ ОБУЧЕНИЕ И ВОСПИТАНИЕ: ПОСЛОВИЦЫ И ПОГОВОРКИ О ЖЕНЩИНЕ НА КАЗАХСКОМ И ТУРЕЦКОМ ЯЗЫКАХ.....	45
Ф.М. Ержанова, Ж.Б. Ибраева, С.К. Серикова ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ ФОРМ И МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО.....	61
Д.Б. Ешенкулова, С.Е. Манабаева, Г.А. Омарова, Г.Б. Мауленбердиева, А.Б. Сикимбаева ФОРМИРОВАНИЕ ГОТОВНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ К УПРАВЛЕНИЮ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ СТАРШЕКЛАССНИКОВ.....	72
С.Е. Жильгельдинов, Н.Б. Шамуратова, А.К. Кенжебаева, Н.К. Тулемисова, Б.К. Сулейменова, Р.Б. Курманалинова ДИСТАНЦИОННОЕ ОБУЧЕНИЕ КАК НОВАЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ПРАКТИКА.....	87
Ж. Изгаева, З. Смаилова, Г. Баусариева, С. Тлеубай, А. Касымбекова ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ПРИ ОБУЧЕНИИ НУЛЕВОЙ ФОРМЫ КАЗАХСКОГО ЯЗЫКА.....	98

А.Б. Керимбердина, А.К. Садвакасова, Н.К. Наурызова ПРАКТИЧЕСКИЕ НАПРАВЛЕНИЯ ОБРАБОТКИ ДАННЫХ В ИСКУССТВЕННЫХ НЕЙРОННЫХ СЕТЯХ.....	111
Ж.Б. Кдыралиева, Г.С. Балтабаева, İsmet Çetin, Ж. Ерахметқызы ОСНОВЫ ЛИТЕРАТУРНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ТЕХНОЛОГИИ.....	120
Э.К. Куандықова, Ш.Ш. Карбаева, А.Қ. Зиявдинова МЕТОДИКА ИЗУЧЕНИЯ ГЕОГРАФИИ.....	130
Г.Т. Курбанкулова, А.С. Стамбекова ВОЗМОЖНОСТИ РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЦЕННОСТНОЙ ОРИЕНТАЦИИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ.....	141
А.К. Мамбеталиева, А.Т. Туралбаева ВАЖНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЭЛЕМЕНТОВ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА БУДУЩИМИ УЧИТЕЛЯМИ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ.....	155
М.Е. Рахметов, А.К. Садвакасова ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ПЛАТФОРМА С ЭЛЕМЕНТАМИ ДИСТАНЦИОННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ КАЗАХСТАНА: ВОЗМОЖНОСТИ И ПРЕИМУЩЕСТВА.....	166
Б.К. Сансызбаева, Ж.Н. Бисенбаева, Н.С. Ашимова, А. Туреханова, С. Рахимжанова КРЕАТИВНО-КОГНИТИВНЫЙ ПОДХОД КАК МЕТОДОЛОГИЧЕСКАЯ ОСНОВА ФОРМИРОВАНИЯ ЛИНГВОМЕТОДИЧЕСКОЙ РЕФЛЕКСИИ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА.....	175
Б. Хасен, Ж. Жумабаева ПСИХОЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ СООТВЕТСТВИЯ УЧЕБНИКОВ ПО ПРЕДМЕТУ «МУЗЫКА» ДЛЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ ВОЗРАСТНЫМ ОСОБЕННОСТЯМ УЧАЩИХСЯ.....	189
А.К. Шашаев, А.А. МаксUTOва, Р.Ж. Мрзабаева, Г.С. Махарова, М. Бақытқызы, Г.К. Шашаева ПРОСВЕТИТЕЛЬСКО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КАЗАХСКОЙ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ.....	200

ЭКОНОМИКА

- Ж.С. Абдрахманова, А.Б. Моттаева, А.С. Бухатова, С.С. Ургушева**
ЭФФЕКТИВНОСТЬ ЦИФРОВИЗАЦИИ РЫНКА МЕДИЦИНСКИХ
УСЛУГ ПО ВОСТОЧНО-КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ.....215
- Л.О. Абылкасимова**
ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ
ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ТУРИЗМА В КАЗАХСТАНЕ.....229
- Г.И. Ахметова, З.О. Иманбаева, Ж.Қ. Басшиева, Б.Б. Дуйсенбаева,
Ш.Т. Нурғалиева**
РАЗВИТИЕ КЛАСТЕРНОГО УПРАВЛЕНИЯ В ЖИВОТНОВОДСТВЕ
АКТЮБИНСКОГО РЕГИОНА.....242
- Г.Ж. Байбосынова, Б.О. Казыбаев, А.А. Адешова, С.А. Абилдаханова,
А.Р. Калымбетова**
ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА РЕАЛИЗАЦИИ СТРАТЕГИИ КОРПОРАТИВНОГО
УПРАВЛЕНИЯ В КАЗАХСТАНЕ.....256
- А. Бердибекова, Л.М. Муталиева, Л.М. Шаяхметова**
АНАЛИЗ КОНЪЮНКТУРЫ ВНУТРЕННЕГО ТУРИСТСКОГО РЫНКА
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН.....271
- С.Т. Дошманова, Б.М. Таскарина, М.А. Тлеубергенова, Б.Ж. Болатова,
А.М. Сапарғали**
АНАЛИЗ СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ НАУКИ В КАЗАХСТАНЕ
И ЕЕ ВЛИЯНИЕ НА НАЦИОНАЛЬНУЮ ЭКОНОМИКУ.....282
- А.О. Жагышарова, Ж.У. Тулегенова, Д.М. Мухияева, Г.К. Бекбусинова,
Г.Б. Алина**
АНАЛИЗ И ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ НАЛОГОВОГО
АДМИНИСТРИРОВАНИЯ В ПЕРИОД КРИЗИСА COVID.....298
- З.О. Иманбаева, К.Б. Сатымбекова, Б.И. Сатенов, З.А. Бигельдиева,
А.Ж. Зейнуллина**
УЧЕТ СОЦИАЛЬНЫХ ИЗДЕРЖЕК И ИХ АНАЛИЗ В УСЛОВИЯХ
РАЗВИТИЯ ГОСУДАРСТВА.....308
- А.С. Кадырова, Н.Б. Давлетбаева, Ж.А. Бабажанова, М.С. Толысбаева,
Е.А. Богданова**
РАЗВИТИЕ ИННОВАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА ПРОМЫШЛЕННОСТИ
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН.....322

- Б.С. Корабаев, Г.Д. Аманова, Г.Ж. Жумабекова, А.И. Естурлиева, Г.К. Исина**
ФОРМИРОВАНИЕ НОВЫХ ИНФОРМАЦИОННЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМ В РАЗВИТИИ УЧЕТА И АНАЛИЗА ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ЗАТРАТ.....339
- М.З. Кажыкен, З.Т. Сатпаева**
АНАЛИЗ ПОТРЕБИТЕЛЬСКОЙ КОРЗИНЫ В КАЗАХСТАНЕ.....359
- Д.О. Калдыбаева, Б.К. Исаева, Л.М. Шаяхметова**
ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ОЦЕНКИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ВНЕДРЕНИЯ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В АГРАРНУЮ ОТРАСЛЬ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН.....374
- С.Д. Мамбетова, Г.Д. Аманова, К.Ж. Садуакасова, Б.С. Корабаев**
ВЛИЯНИЕ БИЗНЕС-МОДЕЛЕЙ ЭЛЕКТРОННОЙ КОММЕРЦИИ НА НАЛОГОВЫЕ РИСКИ.....389
- М.Б. Молдажанов, М.А. Баяндин, З.А. Арынова, Б. Куанткан, Т.В. Диба**
МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К МОДЕЛИРОВАНИЮ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ГОСТИНИЧНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ.....401
- А.Д. Сапарбаев, Е.Е. Гриднева, Г.Ш. Калиакпарова, К.Ш. Сыздыкова, К.С. Алпысбаев**
«ЗЕЛЁНАЯ» ЭКОНОМИКА И РАЦИОНАЛЬНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ РЕСУРСОВ КАК ПЕРСПЕКТИВА ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СТРАНЫ.....411
- Р.Б. Сартова, Ж.А. Бабажанова, М.А. Жолаева, М.С. Толысбаева, А.Б. Тасмаганбетов**
ЭФФЕКТИВНОСТЬ ТРУДОВЫХ РЕСУРСОВ В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ.....425

CONTENTS
PEDAGOGY

E. Abdykerimova, A. Turkmenbaev, B. Kuanbayeva, G. Kochanova CASE TECHNOLOGIES AS A MODERN FORM OF MONITORING AND EVALUATION OF PUPILS ACADEMIC ACHIEVEMENTS.....	5
G. Akhan, S. Rakhimzhanova, S. Serikova FORMATION OF VIRTUE CHARACTERS IN STUDENTS THROUGH TEACHING A FOREIGN LANGUAGE IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS.....	23
D. Aitenova, A. Mynbaeva, D. Baigutova TEACHING THE LITERATURE OF THE KARAKHAN ERA AS A SEPARATE DISCIPLINE.....	37
A.M. Elubay CONCEPTUAL EDUCATION AND UPBRINGING: PROVERBS AND SAYINGS ABOUT A WOMAN IN KAZAKH AND TURKISH.....	45
F. Yerzhanova, Zh. Ibrayeva, S. Serikova THE USE OF ACTIVE FORMS AND TEACHING METHODS AT THE LESSONS OF THE RUSSIAN LANGUAGE AS A FOREIGN LANGUAGE.....	61
D.B. Yeshenkulova, S.E. Manabaeva, G.A. Omarova, G.B. Maulenberdieva, A.B. Sikimbayeva FORMATION OF THE READINESS OF FUTURE TEACHERS TO MANAGE INDEPENDENT LEARNING ACTIVITIES OF MAJOR GRADE STUDENTS.....	72
S.E. Zhilgeldinov, N.B. Shamuratova, A.K. Kenzhebayeva, N.K. Tulemisova, B.K. Suleimenova, R.B. Kurmanalinova DISTANCE LEARNING AS A NEW EDUCATIONAL PRACTICE.....	87
Zh. Iztayeva, Z.Smailova, G. Baussariyeva, S. Tleubay, A. Kassymbekova EFFICIENCY OF USING INFORMATION TECHNOLOGIES IN TEACHING THE ZERO FORM IN THE KAZAKH LANGUAGE.....	98
A. Kerimberdina, A. Sadvakassova, N. Nauryzova EXPERIMENTAL AREAS OF DATA PROCESSING IN ARTIFICIAL NEURAL NETWORKS.....	111

ZH.B. Kdyralieva, G.S. Baltabayeva, İsmet Çetin, ZH. Erakhmetova
FUNDAMENTALS OF LITERARY PEDAGOGICAL TECHNOLOGY.....120

E.K. Kuandykova, Sh.Sh. Karbaeva, A.K. Ziyavdinova
METHODOLOGY FOR STUDYING GEOGRAPHY.....130

G.T. Kurbankulova, A.S. Stambekova
OPPORTUNITIES FOR THE DEVELOPMENT OF NATIONAL VALUE
ORIENTATION OF FUTURE PRIMARY EDUCATION TEACHERS.....141

A.K. Mambetalieva, A.T. Turalbayeva
THE IMPORTANCE OF USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE ELEMENTS
BY FUTURE PRIMARY EDUCATION TEACHERS.....155

M.E. Rakhmetov, A.K. Sadvakassova
EDUCATIONAL PLATFORM WITH ELEMENTS OF DISTANCE LEARNING
TECHNOLOGIES IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS
OF KAZAKHSTAN: FEATURES AND BENEFITS.....166

**B. Sansyzbayeva, Zh. Bissenbayeva, N. Ashimova, A. Turekhanova,
S. Rakhimzhanova**
CREATIVE-COGNITIVE APPROACH AS A METHODOLOGICAL BASIS
FOR THE FORMATION OF LINGUISTIC AND METHODOLOGICAL
REFLECTION IN FUTURE TEACHERS OF THE ENGLISH
LANGUAGE.....175

B. Hasen, Zh. Zhumabayeva
CORRESPONDENCE OF "MUSIC" TEXTBOOKS FOR PRIMARY SCHOOL
TO STUDENTS' AGE CHARACTERISTICS FROM A PSYCHOLINGUISTIC
POINT OF VIEW.....189

**A.K. Shashaev, A.A. Maksutova, R.Zh. Mirzabekova, G.S. Makharova,
M. Bakhytkyzy, G.K. Shashayeva**
EDUCATIONAL AND PEDAGOGICAL ACTIVITY OF THE KAZAKH
INTELLIGENTSIA.....200

EKONOMICS

Zh.S. Abdrakhmanova, A.B. Mottayeva, A.S. Bukhatova, S.S. Urgusheva
EFFICIENCY OF DIGITALIZATION OF THE MEDICAL SERVICES
MARKET IN THE EAST KAZAKHSTAN REGION.....215

L. Abylkassimova
KEY TRENDS AND PROSPECTS OF ECOLOGICAL TOURISM
DEVELOPMENT IN KAZAKHSTAN.....229

G.I. Akhmetova, Z.O. Imanbaeva, Zh.K. Bashieva, B.B. Duysenbayeva, Sh.T. Nurgalieva DEVELOPMENT OF CLUSTER MANAGEMENT IN ANIMAL HUSBANDRY IN AKTOBE REGION.....	242
G.J. Baybosynova, B.O. Kazybayev, A.A. Adeshova, S.A. Abildakhanova, A.R. Kalymbetova THEORY AND PRACTICE OF CORPORATE GOVERNANCE STRATEGY IMPLEMENTATION IN KAZAKHSTAN.....	256
A. Berdibekova, L.M. Mutalieva, L.M. Shayakhmetova ANALYSIS OF THE CONJUNCTURE OF THE DOMESTIC TOURIST MARKET OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN.....	271
S.T. Doshmanova, B.M. Taskarina, M.A. Tleubergenova, B.Zh. Bolatova, A.M. Sapargali ANALYSIS OF THE CURRENT STATE OF SCIENCE IN KAZAKHSTAN AND ITS IMPACT ON THE NATIONAL ECONOMY.....	282
A.O. Zhagyparova, Zh.U. Tulegenova, D.M. Mukhiyayeva, G.K. Bekbusinova, G. Alina ANALYSIS AND EVALUATION OF THE EFFECTIVENESS OF TAX ADMINISTRATION DURING THE CRISIS COVID.....	298
Z.O. Imanbayeva, K. Satymbekova, B. Satenov, Z. Bigeldiyeva, A. Zeinullina ACCOUNTING FOR SOCIAL COSTS AND THEIR ANALYSIS IN THE CONDITIONS OF STATE DEVELOPMENT.....	308
A. Kadyrova, N. Davletbayeva, Z. Babazhanova, M. Tolysbayeva, Y. Bogdanova DEVELOPMENT OF THE INNOVATIVE POTENTIAL OF THE INDUSTRY OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN.....	322
B.S. Korabaev, G.D. Amanova, G.Zh. Zhumabekova, A.I. Yesturliyeva, G.K. Isina FORMATION OF NEW INFORMATION ECONOMIC SYSTEMS IN THE DEVELOPMENT OF ENVIRONMENTAL COST ACCOUNTING AND ANALYSIS.....	339
M. Kazhyken, Z. Satpayeva THE ANALYSIS OF THE CONSUMER BASKET IN KAZAKHSTAN.....	359

D.O. Kaldybaeva, B.K. Isaeva, L.M. Shayakhmetova

THE MAIN DIRECTIONS OF ASSESSING THE EFFECTIVENESS OF THE INTRODUCTION OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE AGRICULTURAL SECTOR OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN.....374

S.D. Mambetova, G.D. Amanova, K.Zh. Saduakassova, B.S. Korabaev

THE IMPACT OF E-COMMERCE BUSINESS MODELS ON TAX RISKS.....389

M. Moldazhanov, M. Bayandin, Z. Arynova, B. Kuantkan, T. Diba

METHODOLOGICAL APPROACHES TO MODELING THE INNOVATIVE DEVELOPMENT OF HOTEL ORGANIZATIONS.....401

A.D. Saparbayev, Y.E. Gridneva, G.Sh. Kaliakparova, K.Sh. Syzdykova, K.S. Alpysbayev

“GREEN” ECONOMY AND RATIONAL USE OF RESOURCES AS A PROSPECT FOR FOOD SECURITY OF THE COUNTRY.....411

R. Sartova, Z. Babazhanova, M. Zholayeva, M. Tolysbayeva, A. Tasmaganbetov

EFFICIENCY OF LABOR RESOURCES IN AGRICULTURE.....425

Publication Ethics and Publication Malpractice in the journals of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan

For information on Ethics in publishing and Ethical guidelines for journal publication see <http://www.elsevier.com/publishingethics> and <http://www.elsevier.com/journal-authors/ethics>.

Submission of an article to the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan implies that the work described has not been published previously (except in the form of an abstract or as part of a published lecture or academic thesis or as an electronic preprint, see <http://www.elsevier.com/postingpolicy>), that it is not under consideration for publication elsewhere, that its publication is approved by all authors and tacitly or explicitly by the responsible authorities where the work was carried out, and that, if accepted, it will not be published elsewhere in the same form, in English or in any other language, including electronically without the written consent of the copyright-holder. In particular, translations into English of papers already published in another language are not accepted.

No other forms of scientific misconduct are allowed, such as plagiarism, falsification, fraudulent data, incorrect interpretation of other works, incorrect citations, etc. The National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan follows the Code of Conduct of the Committee on Publication Ethics (COPE), and follows the COPE Flowcharts for Resolving Cases of Suspected Misconduct (http://publicationethics.org/files/u2/New_Code.pdf). To verify originality, your article may be checked by the originality detection service Cross Check <http://www.elsevier.com/editors/plagdetect>.

The authors are obliged to participate in peer review process and be ready to provide corrections, clarifications, retractions and apologies when needed. All authors of a paper should have significantly contributed to the research.

The reviewers should provide objective judgments and should point out relevant published works which are not yet cited. Reviewed articles should be treated confidentially. The reviewers will be chosen in such a way that there is no conflict of interests with respect to the research, the authors and/or the research funders.

The editors have complete responsibility and authority to reject or accept a paper, and they will only accept a paper when reasonably certain. They will preserve anonymity of reviewers and promote publication of corrections, clarifications, retractions and apologies when needed. The acceptance of a paper automatically implies the copyright transfer to the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan.

The Editorial Board of the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan will monitor and safeguard publishing ethics.

Правила оформления статьи для публикации в журнале смотреть на сайте:

www: nauka-nanrk.kz

ISSN 2518–1467 (Online),

ISSN 1991–3494 (Print)

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en>

Директор отдела издания научных журналов НАН РК *А. Ботанқызы*

Заместитель директор отдела издания научных журналов НАН РК *Р. Жәліқызы*

Редакторы: *М.С. Ахметова, Д.С. Аленов*

Верстка на компьютере *Г.Д. Жадырановой*

Подписано в печать 15.12.2022.

Формат 60x881/8. Бумага офсетная. Печать - ризограф.

27,5 п.л. Тираж 300. Заказ 6.